

Eleonora VOICEHOVIČS.

STEFANA BATORIJA LIVONIJAS POLITIKA.

Kandidāta darbs.

Rīgā, 1933.g.

Avoti un literātūra.

1. A v o t i .

Dogiel. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni
Duc. Lithuaniae. Wilno 1758.

Theiner, A. Monumenta historica Poloniae Romae 1860.
Tomus II - III.

Heidenstein, Reinhold. De bello moscovitico commentarium
libri VI (krievu tulkojumā).

Gadebusch, Fr. Konrad. Livländische Jahrbücher. Riga, 1781.

Stryjskowski, Maciej. Kronika polska, litewska z 'mudzke
i wszystkiej Rusi. Warszawa, 1846.

Archivum Jana Zamoyskiego, t.I - III, Warszawa 1904-1913.

2. L i t e r ā t ū r a .

Ферстен, Г. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях.
Том I. Петербург, 1893.

Карамзин. История государства Российского. Петербург,
1842-44.

Lewicki, A. prof. Dr. Zarys historii Polski. Krakow 1928.

Mettig, C. Geschichte der Stadt Riga. Riga, 1897.

Natanson-Leski, Jan. Epoka Stefana Batorego. Warszawa, 1930.

Новодворский, В. Борьба за Ливонию, Петербург, 1904.

Schiemann, Th. Historische Darstellungen und archivalische
Studien. Mitau, 1886.

Smolenski, W. Dzieje Naroda Polskiego. Warszawa, 1919.

Spekke, A. prof. Kēniņa Stefana ienakšana Rīgā un cīņas
par Doma baznīcu. Rīgā, 1932.

Трачевский, А. Польское Безкоролевье.

Виппер, Р. Иван Грозный. 1922.

Par savu uzdevumu uzstādīju apgaismot Polijas karaļa Stefana Batorija Livonijas ārējo un iekšējo politiku. Vestures literāturā neatrodam darbu, kas izsmēļosi apgaismotu šo jautājumu. Apstākļi bij labvēlīgi tam, ka Batorija ārējā Livonijas politika, kuŗas centrā stav Maskavas karš, ir daudz labāk apstrādāta un izskaidrota, nekā iekšējā Livonijas politika - Livonijas organizācijas jautājums.

Pirmās uzdevuma daļas - ārējās politikas aprakstā par pamatu liku 3 autoru darbus: Heidensteina, Novodvorska un Natansonā-Leska. Heidensteins ir ievērojamākais Polijas 16.g.s. vesturnieks. Heidensteins bijis kanclera un liela kroņa hetmana J. Zamoyska, vēlāk pasa Batorija sekretars. Viņš vairak reizes brauca uz Livoniju diplomatiskos nolūkos. Tas apstākļis, ka H. strādājis karaļa kancleja un bija abu tā laika Polijas ievērojamako valsts viru tuvuma, deva viņam iespēju pareizi novertēt un labi orientēties Polijas politiskas problemas. Heidensteinam ir arī liels krievu vestures materialu kraŗjums. Viņš zin kraŗza un pilsetas vesturi. Viņam ir skaidrs priekstats par Maskavas valsts iekārtu un stavokli. Heidensteins dievina savus varoņus Batoriju un Zamoyski, bet neaizvera acis arī uz ienaidnieka labam īpasībam, atzīme maskaviesu drošsirdību un uzticību savam valdniekam. Tad pie H. novero- jama chronoloŗiska sakarība; viņš objektīvi novertē notikumus;

viņa darbs izliekas pat drusku vēss . Valoda skaidra, tekoša.

V. Novodvorskis un Natansons-Leskis - mūslaiku vēsturnieki. Novodvorskis darbam "Борьба за Ливонию" ir milzīga nozīme. Novodvorskis bija pirmais, kas objektīvi, pamatīgi un sistematiski apstrādājis visu to lielo archivālo materiālu krājumu, avotus un atsevišķus sacerējumus, kas attiecas uz Batorija karu dēļ Livonijas iegūšanas.

J. Natansons-Leskis uzskatāms par Novodvorskis papildinājumu. Viņš apskata Rzeczpospolita's austrumu robežas problēmu St. Batorija laikmetā, veltot galveno uzmanību taisni Maskavas karām. N.-L. apskata dažus jautājumus, kurus nepietiekoši izskaidrojis Novodvorskis, piem. viņš izpētījis sarežģīto jautājumu par atsevišķu piļu iekarošanu un zaudēšanu, kas dod iespēju atzīmēt precīzāki kara gaitu uz kartes. Tad N.-L. ķeras pie St. karaspēka lieluma un sastāva noskaidrošanas, ko arī neatrodam stingri noteiktu pie augšā minētiem autoriem.

Minētos 3 autorus liku sava darba 1. daļas pamatā. Viņus papildināja citi avoti un literatūra.

No avotiem lietāju M. Strijkovska kroniku. Tā aptver 2 prāvus sējumus, kurus ir 9 grāmatas. Strijkovskis novēd savu kroniku līdz 1580.g. Strijkovskis līdzīgi Heidenšteinam ir St. Batorija laika biedrs, viņš tomēr stipri palicis pakal Heidenšteinam zinātniskā vēstures notikumu uztverē. Strijkovskis uzrāda ļoti garu avotu (anaļu un kroniku) rindu, no ku-

riem viņš smēlis materiālu. Viņam tomēr trūka dāvanu un izglītības, lai kritiski apstrādātu avotus; Strijkovskis ir savu priekšgājēju vērgs, atkārtoti visas viņu kļūdas. Viņam trūkst arī vispārējā saprašanas, faktus tēlo bez idejiskas saistības. Strijkovskis neteic, kur viņš smēlis materiālu par sava laika notikumiem. Tā kā viņš mīl savā darbā ieminēties par sevi, var spriest, ka viņš bijis pats Livonijā, pētījis vēsturiskas vietas un pieminekļus, apskatījis pilsētas, bet ap 1573.g. bija Polockā kara dienestā.

Strijkovskis ir pretstats objektivismam: viņš slavē Batoriju, poļus un lietaviešus un neredz nekā pozitīva pie ienaidnieka. Tomēr Strijkovskis kā laika biedrs sniedz vienu, otru ziņu, kas citādi mums trūktu, - piemēram, viņš sniedz ziņas par lietuviešu kara spēka lielumu St.Batorija armijā, sīki stāsta, kā Uchanskis atdeva Batorijam pāvesta atsūtīto šķēpu, cepuri u.t.t. Visumā viņš maz vietas veltī Maskevas kara jautājumam, nenoved to līdz miera noslēgšanai, un kā notikumu aculiecinieks redz daudz sīkumu, bet neievēro pamatmotīvus.

Kara notikumu illūstrācijai un dažu jautājumu izskaidrošanai, ļoti labi der "Archivum J.Zamoiskiego". Viņš aptver 3 sējumus, kurus izdotas visas pēc Zamojska un paša Zamojska rakstītas uzglabājusās vēstules. Kopā ar runām, aktiem un relācijām (pielikumos) A.J.Z. satur 7000 dokumentu. Tie meklēti visās

ievērojamākās Eiropas bibliotēkās un arhīvos, pie kam par pamatu bija likta Bibl. Ord. Zamojskiej. Vēstules sakārtotas hronoloģiskā, ne notikumu gaitas kārtībā, t.i. pēc rakstīšanas datumiem. Šis apstāklis rada zināmas grūtības šī visumā ļoti vērtīgā izdevuma izlietāšanā.

No jaunlaiku vēsturniekiem daudz pateicības parādā esmu vēl Forstenam, Izlietāju viņa augšā minētā darba I.sējumu, kur Forstens izpētījis Livonijas kara jautājumu. Forstens rāda šī kara vispāreuropeisko nozīmi. Viņš apgaismo, ka šai karā figurēja ne tikai Ziemeļu Eiropas valstis, bet ka Livonijas dēļ cīnās imperija ar firstiem, firsti ar muižniecību, Francijas Valua un Burbonu dinastijas ar Habsburgiem. Forstens rāda arī, ka Livonijas karš stāvēja sakarā ar tālaika Eiropas oikonomiskajiem un reliģiskajiem jautājumiem.

No prof. Vippera grāmatas ("Иван Грозный") smēlu priekšstatu par Batorija pretinieku - Maskavas cēru J-āni IV Bargō un par pašu Maskavas valsti.

Pie liekākā krievu vēsturnieka Solovjeva un pie Karamzina atradu daudz tekstus, kuri citur nav atrodami.

"Acta Stephani Regis" satur dažas poļu valodā uzglabājusās relācijas, aktus, vēstules no 1576.-1586.g.

Prof. A.Levicka "Polijas vēsture" un Smolenska "Dzieje Narodu Polskiego" deva man vispārējo pārskatu par Polijas valsti 16.g.simtenī.

Otrā mana uzdevuma daļa - iekšējā Stefana Batorija Livonijas politika - sarakstīta galvenā kārtā pēc avotiem. Literātūrā neatrodam gandrīz neviena šim jautājumam veltīta darba.

No avotiem - speciāliem izdevumiem pirmā vietā stādams Dagiela Codex diplomaticus, kurā atrodam visus Batorija valdīšanas laika attiecībā uz Livoniju izdotos dokumentus ("Corpus Privilegiorum Stephani", "Constitutiae Livoniae", baznīcu atsavināšanas aktus u.t.t.)

No tekstu izdevumiem manam darbam ļoti noderēja prof. Speckes brošūra "Kēniņa Stefana iebrukšana Rīgā un cīņa par Domas baznīcu".

Gadebušs dod daudz faktu materiāla. Gadebušs ir 18.g.s. vēsturnieks. Vips pats krājis Livonijas vēstures avotus, kuŗu skaits sasniedz ap 600. Kā vēsturnieks G. ir ļoti objektīvs, tēlo notikumus gadu pēc gada. Darbs aptver laiku no 1030. līdz 1720.gadam. Batorija laikus Livonijā G. aprakstījis pēc Rusova, Haminga, Müllera, Nienštedta, Heidenšteina, Meniusa, Hiārna un citiem. Lietā arī Dogiela "Kodeksu".

No literatūras atzīmēšu Th. Schiemaga "Historische Darstellungen" grāmatā "Ein livländischer Gedenktag" - rakstu, kas iepazīstina ar vācu vēsturnieku uzskatiem par St. Batorija darbību Livonijā.

Zīmējot kartes, vadījos no Natansona-Leska sastādītās Livonijas kartes, patstāvīgi aprēķinot 2,3 un 4 karšu datus.

I. Ārējā St. Batorija Livonijas politika.

Jagelonu 200 gadu valdīšanas laikā poļi pierada redzēt savā valstī dzimts monarchiju. Konstitūcijā gan paredzēja valsts galvas vēlēšanu, tomēr parāsa, ka troni manto Jageloni, bija tik stipri iesakņojusies, ka tautas suverenitātes ideja palika uz papīra. Jagelonu dinastijas pēdējais pārstāvis mira 1572.g. 18.jūnijā. Tas ienesa lielas pārmaiņas Polijas valsts dzīvē, jo valdniekus sāka arī faktiski vēlēt. Jauno valsts galvu vēlēja šļachtas, magnātu un augstākās garīdzniecības sanāksmē. Tādās sanāksmēs pārsvars piederēja šļachtai, jo balsoja "viritim". Šļachta nebija sagatavota tik nopietnam valsts uzdevumam. Šļachtas politiskais ideāls bija tās neaprobežota valdīšana monarchistiskā valstī. Jagelonu valdīšanas laikā šī kārtā prata izkaulēt sev ļoti ievērojamas priekšrocības, kas nostādīja viņu privilģētā stāvoklī salīdzinot ar citām kārtām - pilsoņiem un zemniekiem un ļoti aprobežoja karaļa varu un nozīmi. Šļachtai piederēja monopolas tiesības uz zemes īpašumiem; viņa varēja iegūt nekustamus īpašumus pilsētās; šļachtas īpašumus varēja konfiscēt tikai pēc attiecīgā tiesas sprieduma. Augstākie garīgie un pasaulīgie amati bija pieejami tikai muižniecībai. Tā maksāja tikai tos nodokļus, kurus pati noteica saeimā. Šļachtai piederēja "Neminem captivabimus" tiesība - karalis nedrīk-

Stefana
Batorija
ievēlēja
Polijas
troni.¹⁾

stēja arestēt neviena muižnieka bez iepriekšēja tiesas lēmuma. Šlachta piedalījās valsts likumdošanā, sūtot savus reprezentantus ("zemes sūtņus") uz saeimu u.t.t. Pēc pēdējā Jagelona - Sigismunda Augusta - nāves šlachtas "brīvības" atipri paplašinājās - viņa sāka vēlēt ķēniņu; ķēniņam vajadzēja parakstīt 2 dokumentus, kas stipri aprobežoja tā varu. Viens dokuments bija t.s. "Indriķa artikuli" (Artykuly Henryczyanski), otrs "pacta conventa".

"Indriķa artikuli" uzstādīja sekošas prasības: ķēniņam jāatsakās no mantošanas tiesībām; disidentiem (protestantiem) jāapsola ticības brīvība; par karu un mieru jāspriež kopā ar senātu; karalis nedrīkst sasaukt muižniecības karaspēku ("pospolite ruszenie) bez saeimas atļaujas un nedrīkst sadalīt to; karaļa darbību uzrauga 16 senatoru koleģija; karalis sa- sauc saeimu vismaz 1 reizi pa 2 gadiem; pēdējais artikuls "de non praestanda oboedientia" bija visbīstamākais - ja karalis pārkāps šos noteikumus, tauta ir brīva no uzticības zvēresta.

"Indriķa artikus" bija jāparaksta katram ievēlētam ķēniņam. "Pacta conventa" saturēja noteikumus, speciāli izstrādātus priekš katra ķēniņa, atkarībā no troņa kandidāta personas, valsts apstākļiem un šlachtas patreizējā noskaņojuma.

"Indriķa artikuli" un "pacta conventa" bija jauns stiprs sitiens Polijas monarchistiskai iekārtai. Tas nenāca valstij

par labu. Šļachta bija anārchistisks elements; viņa izšķieda savus spēkus sīkās intrigās un ķildās. Muižniecības ideāls bija "brīvība" - "Es piedzimu brīvs un neņo viena nebaidos, pat no paša karaļa" - bija tās lozungs. Tāda brīvības jēdziena saprašana veda pie politiskas disorganizācijas, valsts disciplīnas neievērošanas, pie anarchijas. Koncentrējot savās rokās politisko varu, šļachta darbojās ne valsts, bet savu interešu labā. "Zelta brīvība" pārvērtās priekš valsts par "elles" brīvību.

Uz šīs aristokratiskās, pusanarchistiskās valsts troni pieteicās vairāk kandidātu:- Ernests, ķeizara Maksimiliāna II dēls; Francijas princis Indriķis Valua; Zviedrijas ķēniņš Jānis III, kas bija apprecējis Sigismunda Augusta māsu, Maskavas cars Jānis IV Bargais, kuŗu atbalstīja Mazpolijas sīka šļachta un pa daļai Lietuva. Kandidātu sūtņi ieradās uz šļachtas vispārējo sanāksmi 1573.g. aprīļa mēnesī netāļu no Varšavas, kur arī paziņoja savu valdnieku solījumus. Indriķa Valua solījumi izrādījās visspožākie, viņa sūtņa veiklība vislielāka, un šļachtas lielākais vairums izvēlēja francū princi. Indriķis parakstīja "artikulus" (kuŗi arī no viņa vārda dabūja savu nosaukumu) un "pacta conventa", pēc kuŗiem ķēniņam vajadzēja samaksāt Sig. Augusta parādus, noslēgt mūžīgo mieru ar Franciju, kara gadījumā atvest uz Poliju 4000 francū kājinieku, izbūvēt

Pirmā vēlēšana nebija laimīga

ar saviem līdzekļiem floti u.c. Pēc 5 mēnešu ilgas valdīšanas, ko raksturoja ķildas un nesaprašanās ar pavalstniekiem, Indriķis slepeni aizbēga uz Franciju, steidzoties iejemt viņas vakanto troni.

Tūlīt pēc Indriķa bēgšanas primass Uchanskis sasauca saeimu, kurā nolēma gaidīt Indriķa atgriešanos līdz Stenžicas sanāksmei. Indriķis neatgriezās. Sanāksme izsludināja interregnumu; primass sasauca konvokācijas saeimu. Šai saeimā formējās 2 partijas: 1) magnātu un augstākās garīdzniecības (senātoru) partija vēlējās piešķirt kroni ķeizeram Maksimiliānam II, 2) šlachta negribēja pielaist ārzemnieku, tā domāja par "karali Pjastu", t.i. poļu tautas valdnieku. Otrās partijas priekšgalā bija Jānis Zemoiskis un saeimas mērsals M. Siennickis. Pārējiem troņa kandidātiem - Zviedrijas ķēniņam Jānim III, viņa dēlam Sigismundam, Ferreras firstam Alfonsam, Jānim IV Bargajam un Turcijas kandidātam, Septiņkalnes vojevodam Stefanam Batorijam sākumā bija maz cerību uz izvēlēšanu.

Bet šlachta nevarēja saprasties kandidātūras jautājumā. Attiecības starp šlachtu un senātoriem paasinājās, jo šlachta nekādā ziņā negribēja pielaist Habsburgu. Šlachta pat ķērās pie varas darbiem, izdzenot senātorus no viņiem paredzētās noņemnes. Senātoriem tomēr pievienojās viena šlachtas daļa un tie izsludināja par karali Maksimiliānu. Tad pārējā šlachtas

daļa izvēlēja Annu, Sigismunda Augusta māsu, bet par viņas vīru un karali Stefanu Batoru. Abas puses - ķeizariskā un šļachtas - gatavojās karā. Šļachta devās uz Krakovu, kur kronējās poļu karaļi, un izdzina no turienes ķeizara piekritējus. Kamēr Maksimiliāns veda sarunas ar savu partiju un vilcinājās ar atbraukšanu, tā konkurents atbrauca uz Krakovu, apprecēja Annu un kronējās 1.maijā 1576.g. Bators parakstīja "Indriķa artikus" un "pacta conventa", kas prasīja no ķēniņa atkarot tās zemes, ko valsts bija pazaudējusi karos ar Maskavu; šim nolūkam karalim bija jāatved paša kara spēks; ķēniņš solīja nekarot ar turkiem un tatāriem, izmaksāt 80.000 zlotu kara vajadzībām, izpirkt no Maskavas gūsta šļachtu.²⁾

Liktenis pasargāja Poliju no iekšējā kara: Maksimiliāns mira pirms atbraukšanas uz Poliju. Tas apstākļi stipri atviegloja Stefanam Batoram pirmos soļus. Apdāvināts, enerģisks, labi izglītots, viņš bija taisni tāds valdnieks, kādu prasīja tā laika valsts ārkārtīgi sarežģītie apstākļi. Valsts atradās jauku stāvoklī; interregnumam parasto decentralizāciju un disciplīnas trūkumu pavairoja ķeizaristes partijas pretošanās jaunam karalim. Sevišķi naidīgi bija noskaņota Dancigas pilsēta. Bēdīgi bija arī ārējās politikas apstākļi. Gandrīz visas Polijas kaimiņvalstis bija tai naidīgas. Habsburgu nams bija neapmierināts ar vēlēšanu rezultātiem; kaut karš nedraudēja, jo Poli-

Stefana
Batorija
pirmie va-
dīšanas g-
di (līdz
karā ar³
Maskavu)

jai un Austrijai bija kopējais ienaidnieks - Turcija, tomēr vajadzēja spert enerģiskus diplomijas soļus attiecību nokārtošanai.

Daudz bīstamāka bija Turcija. Turcija kala ļoti plašus nodomus attiecībā uz visu kristīgo Eiropu. Viņas imperiālistiskos centienus atbalstīja kareivīgais islāms. Polijai jau nācās ciest no Turcijas ekspansijas tieksmēm. - 15.g.s. tā pazaudēja Volachiju un Maldāviju. Vajadzēja aizturēt tās tālāko virzīšanos, uzturot kaut labas attiecības, kamēr nebija iespējas karot. Labās Stefana Batoģija attiecības ar Turciju X) bojāja no Polijas atkarīgo kazāku uzbrukumi Turcijas provincēm Maldāvijai un Valachijai.

Tad Polijas dienvidaustrumu robežas apdraudēja tatāri, kurū pēkšņie, postošie uzbrukumi bija īsta zemes nelaime.

Vislielākās rūpes tomēr sagādāja vecā Polijas sāncense - Maskava. Sākot ar Jāni III Maskava piekopa plašo iekarojumu politiku, kurās mērķis bija visu krievu zemju apvienošana. Tai par upuri krita tatāru valstis Kazaha un Astrachaha; kazāku "ВОЛЬНИЦА" sāka Sibīrijas iekarošanu. Austrumu virziena ekspansijai sekoja rietumu. Jānis IV Bargais tīkoja pēc savām

x) Turcija atbalstīja Stefana kandidātūru uz Polijas troņa ne tikai tamdēļ, ka viņš bija tās vasals, bet lai nepielaistu ķeizaristes apvienosanu ar Poliju, kas radītu Turcijai varenu pretinieku, sevišķi ievērojot to, ka ķeizars saprastos ar Maskavu kopējai akcijai pret Turciju.

"otčinām", kas iegāja Lietuvas zemēs. Vēl vairāk tas centās iegūt Baltijas jūras krastus, lai nodibinātu ciešus tirdzniecības un kulturālus sakarus ar Rietumeiropu. Pirmie Maskavas mēģinājumi tikt pie Baltijas jūras deva tai Igaunijas rietumu daļu un Tērbatas apgabalu (sk.karti Nr.1). Tas Maskavu neapmierināja, viņa gribēja iegūt visu Livoniju viņas ostu dēļ. Izlietājot Polijas iekšējās jukas, Maskava uzbruka tās Livonijas zemēm. Polijai draudēja dārgās Livonijas pazaudēšana. Karš ar Maskavu tā tad bija aktuālākais Polijas ārējās politikas jautājums.

Stefans Batorijs bija tomēr par tālredzīgu politiķi, lai mestos cīņā ar vareno ienaidnieku, kamēr valsts iekšējā dzīvē valdīja chaoss un kamēr pārējās robežas nebija apdrošinātas. Vispirms vajadzēja nostiprināties tronī, t.i. izlīgt vai apspiest ar varu iekšējos ienaidniekus. Tie bija senātori ar Gpeznas arķibīskapu primasu Jēkabu Uchanski priekšgalā; Lietuva, kuŗu vadīja Jānis Chodkievičs, un Prūsija. Prūsijas pilsēta Danciga kategoriski atteicās atzīt Batoriju par valdnieku. Batorijam vajadzēja meklēt sabiedrotos. Bija dabīgi meklēt viņus tai kārtā, kuŗa to ievēlēja. Batorija iecēla par valsts kancleru Pēteri Volski, bet par subkancleru Jāni Zamoiski - ievērojamāko šļachtas vadoni. Jāņa Zamoiska personā Batorijs apdāvinātu ar plašu politisku vērienu ieguva sev izcilus līdzstradnieku, Venerģisku, tālredzīgu, uz-

ticīgu. Šis solis arī imponēja šļachtai, kuŗa pat publiski pateicāa ķēniņam par sava populārā vadopa izcelšanu. Turpretim iespaidīgā Zborovsku dzimts, kuŗa vēlēšanas laikā agitēja par Batoriju cerībā iegūt augstākos postepus valsts pārvaldīšanā, bija ļoti neapmierināta ar sava bijušā kandidāta rīcību un palika par karaļa nīknāko ienaidnieku.

Atbalstoties uz šļachtu, roku rokā ar Zamoiski Batorijs uzvarēja Uchanski, vispirms izmēģinot sarunu un solījumu ceļu, bet kad tas nelīdzēja, draudot ar varu. Uchanskis padevās un līdz ar viņu visa senātoru partija. Jāni Chodkieviču iespaidoja ar zeltu un valsts amatu solījumiem. Izlīga arī ar pārējiem Lietuvas magnātiem. Ļaunāki bija ar Dancigu. Tās neatlaidība piespieda karali iesākt karu. Karš, kas izcēlās starp Batoriju un Dancigu, nebija tikai cīņa ar dumpīgo valsts elementu. Danciga jau sen centās pēc pilnīgas neatkarības, turpretim Polija gribēja salauzt tās privileģēto stāvokli un pielīdzināt citām valsts pilsētām. Batorija neatzišana par valdnieku bija tikai līdzeklis pilnīgi atkratīties no Polijas virskundzības. Arī Batorijs vēlējās ne tikai sasniegt savu valdnieka de jure atzišanu, bet arī iznīcināt Dancigas tirdzniecības privilēģijas, aizkavēt bagātas pilsētas cenšanos pēc neatkarības, padarīt viņu par faktisku Polijas ostu. Cīņa ar Dancigu prasīja daudz laika, enerģijas un līdzekļu. Danciga pamudināja pat Maskavu

un tatārus uz uzbrukumiem Polijas zemēm. Batorijs nerasniedza savu gala mērķi; karš beidzās ar to, ka pilsēta atzina Batoriju par karali, bet karalis atstāja tai visas tirdzniecības privilēģijas un pusneatkarīgas republikas stāvokli. Batorijs bija spiests apmierināties ar tādu kompromisu līdzekļu trūkuma dēļ un arī tāpēc, ka ziemeļu frontē gāja pavisam bēdīgi - cara iekarojumi sasniedza jau Daugavu.

Tūlīt pēc miera noslēgšanas ar Dancigu 1577.g.beigās karalis koncentrēja visu uzmanību Livonijai.

Pirms pāriet uz tālāko Batorija darbības apgaismošanu, metīsim skatu uz Livoniju, apskatīsim tuvāki notikumu gaitu Livonijā pēc Sigismunda Augusta nāves.

Livonija
stāvokli
un notikumi.

Pirmā poļu cīnītāja Livonijas dēļ - Sigismunda Augusta miršanas laikā Livonija bija sadalīta 4 valšķu - Polijas, Maskavas, Zviedrijas un Danijas starpā (karte Nr.1). Neviens no Livonijas toreizējiem valdniekiem nebija apmierināts ar savas valsts robežām un centās viņas paplašināt uz kaimiņu rēķina, vai pat iegūt visu Livoniju. Katra valsts saistīja ar Livoniju savas īpašās intereses. Zviedriju un Dāniju - divas konkurējošas Skandināvijas valstis - saistīja ar Livonijas iegūšanu cerības koncentrēt savās rokās tirdzniecību starp Eiropas ziemeļiem un rietumiem. Ja šīm valstīm Livonija bija t.s. "luksus" lieta, tad Maskavai un Polijai tas bija dzīves vai nāves

jautājums. Ar Livonijas iegūšanu tās tiktu pie jūras. Jūra bija nepieciešama Maskavas valsts attīstībai - Maskavai vajadzēja radīt tiešus tirdzniecības sakarus ar rietumiem, bet galvenais - Maskavai bija vajadzīgi architekti, inženieri, ieroču meistari, jo tehnikas nozarē, it sevišķi kara mākslā Maskava stipri palika pakaļ pārējai Eiropai un kara laukā nevarēja sacensties ar citām valstīm, vispirms ar Poliju, kas varēja kļūt liktenīgi Maskavas valsts eksistencei.

Līdzīgi Maskavai arī Polija centās izveidoties no kontinentālās valsts par piejūras valsti. Bija vēl viens moments, kas izvirzīja Livoniju Polijas ārējās politikas centrā. Katrā ziņā vajadzēja likt šķēršļus Maskavas valsts attīstībai. Maskavas varenība tapa Polijai bīstama, bija jāpadara gals tās teritoriālai izplatīšanai, bet galvenais vajadzēja atgriezt to no Eiropas rietumiem, kur Maskava mācījās bīstamo Polijai kara mākslu. Livonijas iekarošana no Maskavas valsts apdraudētu Polijas-Lietuvas pastāvēšanu, jo no turienes viegli bija tikt Lietuvā un Prūsijā un tad pakārtot visu valsti.

Tā tad savstarpēja cīņa bija Polijas un Maskavas ārējās politikas kanons. Tā turpinājās tik ilgi, kamēr Polija nekrita savai pretiniecei par upuri.

Ap 1572.g. min-ēto 4 konkurentu dēļ "bagātās līgavas" Livonijas savstarpējās attiecības bija tādā stadijā⁴⁾, ka Polija

bija tuvojusies Zviedrijai, Maskava Dānijai. Zviedrijas troni ieņēma Jānis III, Polijas karaliskā nama radnieks - viņš bija apprecējis Sigismunda Augusta māsu Katrīnu. Ar Poliju saistīja Jāni arī ticība - viņš bijis dedzīgs katolis. Turpretim Zviedrijas-Maskavas labās attiecības, kas valdīja līdz 1570.g. dažādu apstākļu dēļ samaitājās. Maskavas cars sāka piegriezt vairāk vērības Dānijai. Dānijā valdīja Fridrichs II. Starp Dāniju un Zviedriju valdīja sacensība dēļ Baltijas jūras hegemonijas. Cīnoties ar Zviedriju, dāņi rūpējās uzturēt labas attiecības ar krieviem. Dāniju un Maskavu saistīja arī tirdzniecības intereses: tirdzniecības kuģi, kas gāja uz Novgorodu caur Zundu, deva Dānijai lielu peļņu. Dāniju saistīja ar Krieviju arī tās politiskās kombinācijas, kuņas izgudroja Jānis IV Bergais, lai vieglāk iegūtu Livoniju. 1570.g. cars noslēdza ar Fridricha II brāli, Samsalas bīskapu Magnusu sekošu līgumu. Jānis izsludināja Magnusu par Livonijas ķēniņu zem cara protektorāta. Līgums solīja Livonijas iedzīvotājiem viņu veco tiesību brīvību un parāšu pasargāšanu, bet pilsētām solīja brīvu tirdzniecību Maskavas valstī. Magnusam bija jādod brīvs ceļš uz Maskavu visiem ārzemju tirgoņājiem, viņu precēm, māksliniekiem, amatniekiem un kara ļaudīm.

Šī kombinācija bija veikls Maskavas diplomatisks solis. Cars domāja, ka Livonijas kārtas gribēs redzēt Magnusu par savu

valdnieku, ka Magnuss būs tikai nomināls valdnieks, cara politisko plānu izpildītājs.

Dānijas prinča un Jāņa IV tuvošanās ļoti nepatika Polijai un padarīja stipri vēsas Polijas-Dānijas attiecības.

Tādā kārtā ap 1572.g. vidū 4 Livonijas iekarotāji sagrupējās 2 pāros - Polija tuvojās Zviedrijai, Maskava - Dānijai.

1570.g. starp Maskavu un Poliju bija noslēgts pamiers uz 3 gadiem - līdz 29.jūnijam 1573.g. Šim termiņam tuvojoties varēja gaidīt, ka Maskava iesāks kara darbību Polijas ziemeļu robežās, jo visi apstākļi garantēja tai sekmes: Polijā valdīja interregnuma jukas un valstī nebija nedz kara spēka, nedz ārējās politikas vadona. Nevarēja gaidīt, ka pati Livonija izrādīs caram nopietnu pretošanos. Livonija pārdzīvoja bēdīgus laikus: kara spēka gandrīz nebija, piļu bija daudz, bet sīkas un ar niecīgiem garnizoniem; zeme nebija vēl atpūtusies no iepriekšējiem kariem, robežas nenoteiktas. Iedzīvotāji, nezinot, ko tiem atnesīs nākošā diena, demoralizējās un stājās sakaros ar Magnusu, Maskavu, Zviedriju un imperiju, kas dibinoties uz vecām protektorāta tiesībām par ordeni un Hanzas pilsētām, gribēja paturēt Livoniju zem savas hegemonijas. Administratīvā iekārtā trūka disciplīnas un noteiktības; Livonijas administrātors Chodkievičs nebaudīja iedzīvotāju simpatijas.

Šādi apstākļi lika poļiem ar bailēm raudzīties tuvākā nā-

kotnē. Sevišķi uztraucās Lietuva, jo cars varēja ikkurā brīdī uzbrukt arī tieši tās robežām. Lietuva ķērās pie diplomatiskiem līdzekļiem, lai kaut uz laiku novērstu kara briesmas. Līdzekli atrada un ļoti radikālu - cāram sāka solīt Polijas vakanto troņi. Cars visai nopietni domāja par 2 vareno slavu valstiņu apvienošanu zem savas valdības. Galvenais iemesls, kas pamudināja viņu censties pēc Polijas kroņa, bija cerība pievienot Maskavai Livoniju. Sarunās ar Lietuvas sūtņiem viņš uzstādīja šādas savas valdības noteikumus: "Kas attiecas uz Livoniju, tad ^{kad} ~~ves~~ būšu par Jūsu valdnieku, Livonija, Maskava, Novgoroda un Pleskava būs viena valsts".⁵⁾ Livonijas dēļ viņš ar mieru atsacījās no Polockas: "Es pie Polockas un tās prigorodiem nepieturos, došu klāt arī Maskavas zemes, lai tikai atdod man Livoniju līdz Daugavai".⁶⁾ Jānis kombinēja vēl citādi: "Ja Lietuvas lielkņaziste gribēs mūsu valdīšanu viena pati, bez Polijas kroņa, mums vēl patīkamāk; Lietuvas lielkņazistē mēs gribam valdīt; gribam, lai Maskava un Lietuvas kņaziste būtu viena (valsts), līdzīgi tam, ka bija agrāk Polija un Lietuva"⁷⁾ - arī šī plāna realizēšanas gadījumā Livonija paliktu Maskavai, bet tas bija galvenais.

Kroņa iegūšanas perspektīvas atturēja Jāni no kara darbības. Pat tad, kad ievēlēja Indriķi Valua, viņš vilcinājās ar karu, jo cerēja, ka Indriķis neatbrauks līdz noteiktam termiņam.

Jānis pat bija ar mieru pagarināt pamieru līdz 18. augustam 1574. g. Indriķa bēgšana 18. jūnijā 1574. g. atkal iespaidoja Jāni miermīlīgi un viņš piekrita pamiera pagarināšanai vēl uz 2 gadiem, kaut līgumu slēdzot abas puses neapmainījās grāmatām, kā to prasīja tradīcijas. Jānis IV arī nedomāja nopietni turēt doto solījumu. Viņam apnika gaidīšana un 1575. g. janvārī krievi ielauzās poļu Livonijā. Vāji apcietinātās pilis, gandrīz nepretodamās, padevās Magnusam vai krievu karavadoņiem. Krita Salis, Helmeta, Ermesa, Rujiena, Pūrkelna un pat Pernava (9. jūlijā ⁸⁾). Poļu karaspēks bija par mazu, lai varētu ko iesākt. Chodkievičs turējās Livonijas dienvidos, vērojot ne tik daudz krievu karadarbību, cik pašu livoniešu uzvešanos, lai novērstu nodevības.

1575. g. krievu iebrukumi poļu Livonijā nebija vienīgais Maskavas mēģinājums iegūt Livoniju. Vēl 1572. g. cars iesāka karot ar zviedriem. 1573. g. Jaungada dienā krievi ieņēma galveno vidus Zviedrijas pili Vittenšteinu. Pēc tās Maskavas rokās krita Nienhofa un Karkasa. ⁹⁾

1574. - 1575. g. ziemā krievi otro reizi iebruka Livonijas ziemeļrietumu daļā. No uzbrukuma pasargāja tikai Magnusa zemes - Samsalu un Vīkas pilis - Hapsalu, Lodi un Lealu, kurās Zviedrijas algotņi bija atdevuši zem Dānijas protektorāta. 1575. g. jūlijā Maskava un Zviedrija noslēdza pamieru uz 2 gadiem ¹⁰⁾. Pamiera līgums traktēja tikai par Somiju, Ingriju

un Kareli. Livonija no līguma bija izslēgta - jo Livonijā Maskava gribēja paturēt sev rīcības brīvību. Pierādījums nelika ilgi gaidīt - 1575 - 1576.g. maskaviešu karaspēks atkal pārplūdināja Igauniju, pa ledus pārgāja uz Samsalu, Dago un Moonu. Visa Igaunija pārgāja krievu rokās izņemot stipro Reveli, kas izturēja briesmīgus krievu šturms.¹¹⁾

Poļu Livonijā kara darbība jau rima. 1575.g. beigās cars rakstīja Lietuvai: "Po vašemu prošepiju i v Ļivonskujū zemļu rati i voiny ne posylaži".¹²⁾ - šāds miermīlīgums izskaidrojās ar to, ka perespektīves dabūt troni bija iespējamās kā nekad.

Tādi apstākļi bija Livonijā, kad Polijā ievēlēja Stefanu Batoriju. Krieviem piederēja poļu Livonija līdz Salacas-Gaujienas līnijai. Stefana Batorija ievēlēšana nesolīja mieru ar Maskavu, ko skaidri rāda tā parakstītie "pacta conventa". Kā redzējam, St. Batorijs sākumā jau nevarēja ziedot daudz uzmanības Maskavai. Viņš tomēr tūlīt saprata Livonijas lielo nozīmi priekš Polijas. Viņš uzstādīja par savas valdīšanas mērķi karu ar Maskavu. Karām vajadzēja nodrošināt Polijai nākotni, padarīt to varenu un slavenu. Karš bija Batorija stichija, tur viņš domāja iegūt arī sev slavenu uzvarētāja godu. Aizsargāšana vien nebija Batorija dabā. Viņš atzina tikai uzbrukuma taktiku. Viņš gribēja ielausties Maskavas zemju

centrā, paralizēt ienaidnieka cīņas spēju un tādā kārtā nodrošināt sev Livoniju. Tas bija grūti izpildams uzdevums, kuram vajadzēja ziedot daudz līdzekļu, spēku un enerģijas. Pagaidām Batorijs aprobežojās ar to, kas viņa stāvoklī bija iespējams.

Cik atļāva ļoti aprobežotie līdzekļi, kas bija karāļa rīcībā, viņš sūtīja palīgspēkus Daugavgrīvai, Viļakiem, Rzeknei, Ludzai, Limbažiem un arī Lietuvas pierobežas pilīm - Mscislavai, Oršai, Vitebskai, Ulai un Lepelai. Batorijs lūdza arī Kurzemes hercogu parūpēties par Sēlpils un Bauskas nostiprināšanu - acimredzot viņš gaidīja ienaidnieka virzīšanos pāri Daugavai.¹³⁾ Chodkievičs dabuja pavēli atlaist no amatiem dažus piļu komendantus, kuŗu uzticamība Polijai bija apšaubāma. Pierobežas administrācijai lika izvairīties no konfliktiem ar krieviem, lai nerastos iemeslis karā. Tad Batorijs pamudināja lietuviešus rūpēties par robežu aizsargāšanu un neskopoties ar līdzekļiem. Ar nolūku novērst kara darbību¹⁴⁾ Batorijs uzsāka diplomatiskas sarunas. 1576.g. jūlijā viņš aizsūtīja uz Maskavu J. Grudzenski un L. Buchovecki ar ziņu par kronēšanu un ar piedāvājumu netraucēt mieru un atsūtīt drošības grāmatu " lielājiem sūtniem". Kaut Batorija stāvoklis bija ļoti grūts, viņš tomēr runāja lepnā tonī. Viņš nesauca Jāni nedz par caru nedz par Smolenskas un Polockas lielkņazu, sauca

viņu par brāli, bet pats titulējās par Livonijas valdnieku. ¹⁵⁾
Lepnais, patmīlīgais Jānis ļoti apvainojās. Viņš atriebās
Batorijam, pazemojot karāli viņa sūtņu priekšā, neparādot tra-
dicionālo pieklājību audiencē, nenosaucot karāli par brāli.
Drošības grāmatu Jānis tomēr deva, ne tāpēc, ka tas tiešām do-
māja par mieru, bet lai maskētu savus īstos nodomus galīgi
pakārtot sev visu Livoniju. Viņš bija par gudru un tālredzīgu
politiku, lai nesaprastu, ka līgumi nekā nesasnies, ka vajaga
izlietot izdevīgu brīdi kāmēr visi Polijas spēki koncentrējas
ap Dancigu. Vispirms cars aizsūtīja savu kara spēku pret
Rēveli. 1577.g. janvārī pilsētu aplenca ap 50.000 liels
krievu kara spēks ar daudz lielgabaliem. Pilsotņi visur lūdza
palīdzību, griezās pat pie Batorija. Batorijs varēja atsūtīt
tikai nedaudz labības. ¹⁶⁾ Bārga ziema piespieda krievus
pārtraukt 2 mēnešu ilgu aplenkšanu. Neveiksme pie Rēveles
bija smags moralisks sitiens krieviem. Igaunijas iedzīvotāji
bez tautību un šķiru atšķirības palika drošāki un iesāka
enerģisku partizānu karu. Tas bija itkā ievads cara nākošajām
neveiksmēm pirms cars sasniedza savas varas kulminācijas punktu.

Jānis savilka ļoti lielu kara spēku pie Pleskavas un
Novgorodas, aizbildinādamies ar to, ka jāsusūta palīgspēki
Rēvelei. Īstenībā viņš domāja par "lielo kara gājieni" pret
Livoniju. Iekarošanas plāns bija sekošs: viņš sadalīja Vidze-

mes teritoriju divās daļās; apgabalu uz ziemeļiem no Gaujas un Cēsis cars atdeva Magnusa rīcībā, pārējā, galvenā daļā starp Gauju un Daugavu viņš gribēja karot pats. Vispirms cars sūtīja tatārus, lai iepazītos ar zemes aizsargāšanas stāvokli un lai iedvesmotu bailes savas varas priekšā. Tatāri postīdami un dedzinādami ielauzās Vidzemē, pie Krustpils sasniedza Daugavu un atgriezās atpakaļ. Dabūtot zināt ka karaspēka maz, cars devās pats 30.000 liela karaspēka priekšgalā. Vāji apcietinātas poļu pilis nevarēja nopietni pretoties un bieži pat nemēģināja aizstāvēties. Cara rokās krita; Viļaka, Ludza, Rezēkne, Daugavpils, Krustpils, Ļaudona, Cēsvaine, Gulbene, Mēbalga, Bērzaune, Kalsnava.¹⁷⁾ Cars nesastapa pretošanos arī atklātā cīņas laukā. Kā iepriekš, Chodkievičs ar savu 4000 lielu karaspēku turējās aiz Daugavas; iejaukšanās cīņās arī nekā nelīdzētu.

Arī Magnus darbojās sekmīgi. Viņa populāritāte Livonijā auga. Viņš solīja aizstāvēt iedzīvotājus bārgā cara priekšā un viegli ieņēma pilis, kas pa lielākai daļai bija neapgādātas nedz ar garnizoniem nedz ar munīciju. No Polijas palīdzība nenāca; pilsoņi sapratās ar Magnusu un atvēra viņam vārtus pat pretēji administrācijas rīkojumiem. Limbažus Magnus bija vēl ieņēmis 1576.g. oktobrī. Tagad viņš ieguva Jaunpili, Skujieni, Nitauri, Suntāžus, Ērgļus, Vestieni, Lielvārdi,

Aizkraukli, Koknesi un 14. augustā Cēsis, kur arī tika izsludināts par "Livonijas ķēniņu".¹⁸⁾

Aizstāvējās vēl poļu pilis Vidzemes ziemeļos - Valmiera, Trikāte, Smiltene un Rauna. Valmieras komendants Polubenskis un citi nolēma turēties pretīm, cerot sagaidīt papildspēkus no Polijas vai Lietuvas. Polubenskis sūtīja izmisuma pilnas vēstules,¹⁹⁾ bet palīdzība nenāca; Magnusam nenācās grūti uzvarēt bada izmocīto, bez aizsargāšanās līdzekļiem garnizonu.

Kaut Magnuss kaņoja sekmīgi, tomēr starp to un caru izcēlās nesaskaņas. Magnus patvaļīgi pārkāpa viņam uzrādīto iekarojamo joslu (sk. karti Nr. 2). Cars uzrakstīja Magnusam asu vēstuli: "А тебе не начем на Кеси (Cēsis) и на тех городках, которые за Говею сидят и ты поди в свою землю Езель, да и в Датскую землю за море, а нам тебя имати нечево для, да и в Казань нам тебя ссылати; то лутчи только поедешь за море, а мы с Божиею волею очистим свою отчину Виолянскую землю и сбережем".^{20/} Magnusa un cara attiecības jau agrāk bija paasinājušās. Magnusam apnika cara "goldovnika" loma un viņš veda slepeni sarunas ar Poliju ar nolūku pāriet viņas pusē. Magnusa uzvešanās nepatika caram. Viņš nolēma dot tam labu pamācību. Cars izdzina Magnusa garnizonus no pilīm. Sākot ar Koknesi Jānis atjēma vasalam visus viņa iekarojumus. Cēsis bija paslēpies

pats Magnuss. Magnuss izdeva pili, bet garnizons aiz bailēm no cara dusmām uzspridzināja sevi gaisā līdz ar pili. Krita arī pārējās, līdz šim vēl neiejemtās pilis: Rauna, Trikāte, Smiltene un citas mazākas.

Tā Maskava turēja savā varā gandrīz visu Livoniju no Somu līča līdz Daugavai. Turējās vēl Rēvele, Rīga, Daugavgrīva, Turaida²¹⁾ un neliels apgabals ap Drisnu (sk.karti Nr. 2). Šķita ka Polijas loma Livonijā galīgi izspēlēta, jo arī Kurzemē "daži vācieši ved sarunas ar Maskavas caru un pat brauc pie viņa paši ... un viņam pats Kurzemes hercogs, lai Dievs no tā pasarga, gribēja paklanīties."²²⁾

Maskavas uzvarām kaņālā pievienojās diplomatiskās. 1578.g. cars parakstīja izdevīgus līgumus ar Krimu, ķeizaristi un Dāniju. Danija atzina Maskavas iekarojumus un tiesības uz Kurzemi.²³⁾

Tomēr Jāņa IV triumfs nebija drošs; viņa uzvaras pamatojās uz pretinieku pagaidu vājību. Bet pati Maskava bija ziedojuši daudz līdzekļu un spēku un jutās nogurusi ilggadīgos kaņos. Kaņū izpostītā Livoņija nevarēja drīzā laikā atmaksāt tos zaudējumus, ko valstij nācās pārceļt viņas iegūšanas dēļ. Maskavas uzvaru nedrošība parādījās drīz. Ar 1577.g. novembri sākās pārmaiņus kaņa laimē - Daugavpils pārgāja atkal poļu rokās. 1578.g. sākumā nepastāvīgie Cēsu iedzīvotāji ielaida

pilsētā poļu karaspēka nodaļu. Maskavai atjēma veselu virkni apcietinājumu; Krimuldu, Siguldu, Ergļus, Suntāžus, Nitauri, Piebalgu, Jaunpili, Skujeni, Roopu, Limbažus un Burtniekus.²⁴⁾ Tādā kārtā visi Livonijas dienvidrietumi, izņemot stipri apcietinātas pilis pie Daugavas - Koknesi, Aizkraukli, Lielvārdi - bija atkal pievienoti Polijai (sk.karti Nr. 3). Krievu mēģinājums atjemt Cēsis cieta neveiksmi. Tas stipri iespaidoja caru ; cars gribēja tagad slēgt ar Poliju mieru. Vispāri Livonijā sāka pūst Polijai labvēlīgi vēji. Magnuss galīgi pameta savu aizbildni un pārgāja dzīvot uz tālo Pilteni, kur tas bija drošībā no cara atriebības. Pasīvā Chodkieviča vietā, ko livonieši nīda, jo tas turēja katru aizdomās nodevībā, nozīmēja Nik. Radzivilu, bet karalietu pārzināšanai tā dēlu Kr. Radzivilu. (Chodkievičs bija tik naidīgi noskaņots pret nodevīgiem iedzīvotājiem, ka uz viņu lūgumu palīdzēt pret krieviem atbildēja, ka tam nav līdzekļu palīdzēt, bet ja arī būtu, tas nesūtītu pat vissliktāko govi²⁵⁾ - Šis notikums labi raksturo iedzīvotāju un Chodkieviča attiecības).

Kēniņš piegriezta vērību aģitācijai. Uz Livoniju aizsūtīja Jāni Drochojevski ar karaliskā "legāta un oratora " tituli. Veiklais Drachojevskis prata pieiet pie Livonijas iedzīvotājiem un rada nepieciešamo kontaktu Livonijas kārtu

un karāja starpā. Viņš (laikam ne bez pārspīlējumiem) rakstīja Batorijam: " par livoniešiem karalim nav ko rūpēties, tie ir uz ilgu laiku labi noskaņoti. " ²⁶⁾

Kā jau minēts J. Grudzenskis un L. Buchoveckis dabuja no cara drošības grāmatu " lielājiem sūtņiem ." Batorijs tūlīt sāka rīkot sūtņiecību uz Maskavu miera slēgšanai. Ar šo soli viņš gribēja novērst kaut uz laiku karu ar caru. Sūtņiecības priekšgalā atradās Stanislavs Kriskis Cars tomēr iesāka karu pirms sūtņiecība atbrauca uz Maskavu. Sūtņiecība atbrauca Maskavā tikai 10. janvārī 1578.g. Jānis piejēma to ļoti augstprātīgi. Vēl agrāk uz Batorija pārmetumi, ka cars bez kara pieteikšanas kaņo viņa zemē, Jānis IV atbildēja:

Kad sākās sarunas ar sūtņiem par "mūžīgo mieru" abas puses uzstādīja tādus noteikumus, kas izslēdza iekušu saprašanos. Cars prasīja sev Livoniju ar Kurzemi, Polocku, Kijevu, Kaņevu, Vitebsku. Batorijs deva sūtņiem instrukciju slēgt "mūžīgo mieru" ar noteikumu, ka Maskava atdos zemes, ko viņa atjēma Lietuvai, un vispirms Livoniju, bet pamieru tad, ja Maskava atstās pilis, ko ieguva miera laikā; Batorijs negribēja pielaist arī Jāņa IV cara un Smoļenskas, Polockas un Livonijas lielkņaza titulus. Kaut prasības bija nesamierināmas, pamieru tomēr noslēdza, bet ar principiēlām atšķirībām tekstos - katra puse uzrakstīja līgumā savas prasības.²⁸ Šo savādo līgumu Polija neatzina; viņam tomēr bija tā nozīme, ka viņš deva materiālu jaunām pārrunām un abas puses izlietāja laiku sagatavošanai karā.

Kā mēr notika šīs sarunas Batorijs rūpējās par sakaru nokārtošanu ar citām kaimiņvalstīm. Viņš noslēdza ar Krimas chanu līgumu, pēc kuņa karalis apņēmas ikgadu izmaksāt chanam dāvanas, par ko tataru solīja kaņot ar Maskavu un neuzbrukt Polijai. Līgumu noslēdza 1578.g. septembrī.²⁹⁾

Uz kādu laiku Polija varēja atpūsties no tataru uzbrukumiem. Gribēdams nodrošināties arī no Turcijas, Batorijs disciplinēja kazākus, sodīja viņu vadoni Podkovu, lika kazākus reģistrēt un pakārtot čerkasu starosta uzraudzībai;

Batorija
sagatavo-
šanās ka-
ņam.

pavēlēja reģistrētiem kazākiem no Zaporožas Sičas pārcelties citā vietā, tuvāk Polijai, pie Kaņevas. Organizējot kazākus Batorijs domāja ne tikai par to disciplinēšanu - viņš gribēja vervēt tos savā kaņaspēkā. Sultāns bija apmierināts Batorija soļiem un starp Poliju un Turciju atkal bija draudzīgas attiecības.

Tālāk Batorijam vajadzēja gādāt par līdzekļiem kaņam. Batorijam nācās iedvesmot skopo šļachtu uz materiāliem ziedojumiem, atdzīvinot cīņas garu, pacelt savu tautu lieliem varonīgiem darbiem. Batorijam tas izdevās tāpēc, ka viņš kaņu ar Maskavu netraktēja tikai kā solījumu, doto tautai pie ievēlēšanas, vai tikai tāpēc, ka to prasīja valsts intereses. Viņš bija dzimis kaņavadonis, kaņš bija viņa stichija, kaņš solīja tam uzvarētāja laurus un slavu viņa jaunai tēvijai. Batorija nodoms atrast atbalstu savam kareivīgājam garam tautā nebija viegli piepildams - šļachta nebija pieradusi nedz pildīt kādus sabiedriskus pienākumus, nedz maksāt nodokļus, nedz iet kaņā. Karalī šļachta gribēja redzēt ierēdņi, pie tam tādu, kam bija visu jānodod, bet kas nekā nedrīkstēja prasīt. Šļachtas uzskati labi izpaudās Tornas saeimā, kad vajadzēja noteikt nodokļus kaņam ar Dancigu. Nodokļus atvēlēja, bet piebilda: " ne tāpēc, ka tas būtu pienākums, bet lai pastiprinātu valsts aizsar-

dzību " un zem noteikuma, ka " uz priekšu tie netiks uzlikti šļachtai" un ka karalim " jāpilda savi pienākumi attiecībā uz valsti. " ³⁰⁾ Karalis gribēja dabūt atļauju dalīt muižnieku karaspēku, lai padarītu to kustīgāku. Šļachta vispirms ieraudzīja briesmas savas militārās organizācijas patstāvībai un noraida karaļa priekšlikumu.

Batorijs un tā labā roka Zamaiskis ziedoja daudz enerģijas, lai pārliecinātu šļachtu par gaidamā kara lielo nozīmi Polijai un lai ieinteresētu tos savos imperiālistiskos plānos.

Kara jautājumu apsprieda Varšavas saeimā 1578.g. februāra mēnesī. ³¹⁾ Saeima piekrita karā. Lai pamudinātu to uz materiāliem ziedojumiem, karalis atsacījās no augstākās jurisdikcijas, kas piederēja viņam pēc valsts likumiem. Kaut šī tiesas reforma nāca par labu valsts dzīvei, tomēr tā bija arī reizē jaunā monarchijas varas aprobežošana, jo jaunā augstākajā apelācijas instancē iegāja šļachtas pārstāvji.

Saeima piekrita nodokļu uzlikšanai līdz šim nedzirdētos apmēros - pa 1 zlotu no lana un ievērojamu akcīzes nodokli no alus - 1/8 no katras mucas alus pārdošanas cenas. Viss būtu kārtībā, ja nebūtu 3 vojevodistu - Krakovas, Sandomiras un Serades opozīcija; arī Prūsija negribēja maksāt kara vajadzībām. Tas bija ļoti nepatīkams šķērslis: vispirms va-

jadzēja steigties un tad opozīcija varēja rādīt sliktu piemēru citiem. Batorijs griezās pie minēto apriņķu sejmikiem, lai tādā ceļā panāktu savu. Karaļa sūtņi dedzīgi pārliecināja šļachtu palīdzēt ķēniņam kritiskā brīdī, stāstīja par cara kara panākumiem, draudēja ar krievu uzbrukumiem Lietuvai. Caram viegli iegūt Kurzemi, ielauzties Prūsijā, palikt par Baltijas jūras valdnieku... visas valsts liktenis likts uz spēli. Solīja arī Zviedrijas palīdzību.

Serades apriņķis pirmais pievienojas saeimas lēmumam. Krakova un Sandomira izrādīja tikai niecīgu piekāpšanos. Batorijs zaudēja pacietību un nolēma rīkoties bargāki. Riskējot izsaukt valstī nemierus, Batorijs izdeva rīkojumu par nodokļu vākšanu saeimā noteiktos apmēros.

Nodokļu iekasēšana gāja ļoti lēni un daudz mazākā apmērā, kā bija paredzēts. Batorija pretinieki - Zborovskis un Šafraņecs aģitēja nemaksāt, aicināja izskatīt jautājumu no jauna nākošajā saeimas sesijā. Bija skaidri, ka salasītās summas nepietiks; karalim bija jāpiemaksā no savas personīgās kases vairāk nekā paredzēja "pacta conventa". Sliktāk bija tas, ka naudas trūkuma dēļ bija jāiet uz kompromisiem Prūsijas politikā. Batorijs nozīmēja par garīgi slimā Albrehta Fridricha aizbildni Anšpachas firstu Georgu Fridrichu. Viņš atzina arī Georgu Fridrichu par Albrehta Fridricha mantinieku, par ko dabūja

200.000 zlotu. Tādā kārtā tika pabalstīta Brandenburgas cen-
šanās paturēt Prūsiju zem sava iespaida.³²⁾ Bez nodokļiem, ka-
raļa personīgās naudas un tās summas, ko izmaksāja Georgs
Fridrichs, Maskavas karā ziedoja kontribūciju, kuŗu izmaksāja
Dānija, padodoties karālim (ap 200.000 zlotu) un arī kvartu
- 1/4 kroņa muižu ienākuma, kas līdz šim bija paredzēta pastā-
vīga kara spēka uzturēšanai Ukrainā un Podolā.

Apmēram ap 1578 .g. vidū sākās algotņu vervēšana. Bato-
rijs ļoti zemu vērtēja nedisciplinētu " pospolite ruszenie".³³
Viņš ķērās pie kara spēka reformām, nolēma ievest Polijā tādu
kara spēka organizāciju, kāda pastāvēja tā laika civilizētākās
Eiropas valstīs. Rietumeiropā valdīja algotņu sistēma. Arī
Batorijs gribēja ievest to savā valstī. Viņš vervēja algotņus
Polijā un ārzemēs. Poļu algotņi sastādījās galv.k. no magnatu
livrejas ļaudīm. Magnāti arī paši labprāt devās karā.
Batorijs prata viņus ieinteresēt savā pasākumā iespaidodams
viņu patmīlību, solot amatus un zemes iekārtojamā provincē u.t.t.

Līdz šim Polijas kara spēkā pārsvarā bija jātnieki, Bato-
rijs vervēja kājniekus, rūpējās par artilēriju, inženieriem -
jātnieki nebija vairs moderns kara spēks - un tad karālis
ņēma vērā tās teritorijas topogrāfiju, kur viņš domāja karot.
Viņš gribēja iet Polockas-Pleskavas virzienā, kur apkārtnē
bija purvainā, daudz bija mežu; Batoriju gaidīja ne sadursmes

klajā laukā, bet piļu aplenkšana un šurmēšana. Viņam bija pazīstamas Jāņa tehniskās un kara administrātoru dāvanas, bija ziņāms arī tas, ka Jānis pirmkārt parūpējās par piļu celšanu un apstiprināšanu.

Batorijam pieder arī t.s. "izvēlēto" ("wybranieka") kājnieku karaspēka ideja. Šai karaspēkā iegāja zemnieki, kas apstrādāja kroņa zemes. Katrim 20 lāņiem bija jādod viens "izvēlētais" ("wybranica"). Ģimeni, pie kuņas piederēja šis kareivis, atbrīvoja no nodokļiem, klausām un citiem pienākumiem, sadalot tos pārējo 19 ģimeņu starpā.

Karāja karaspēkā bija vēl viens jaunums - 600 kazāku, kuņus vervēja uz karāja personīgiem līdzekļiem.

Artilēriju sveda no visām valsts pilīm. Viļņā lēja jaunus lielgabalus pēc karāja personīgas konstrukcijas un izskaidrojumiem. Batorijs izgudroja arī jauna veida ugunslodes piļu koka sienu aizdedzināšanai. Parūpējās arī par kara lauka kartēm. Pirmā karagājienā nāca līdz kartografi Petrus Francus Italus un Stanislavs Pacholoveckis.

Noteiktu ziņu par Stefana Batorija karaspēku nav.

J. Natanson - Leski apšaubā K. Gurska (K. Gorski- "Pierwsza wojna moskiewska".) datu precizitāti, jo viņš nav pieskaitījis dažu magnātu, piem. Zamoiska, Ostrogorska nealgotus karavīrus un vispāri brīvi rīkojās ar skaitļiem. Natanson - Leski pielaiž šādu karaspēka lielumu: algoto jātnieku bija ap

6500 (starp tiem 1240 ungaru un 100 vācu, 600 kazāku, pārējie bija dažu magnātu livrejas ļaudis; kājnieku bija ap 4800 (no tiem 2000 ungāru un 1450 vācu). Lietuvieši atsūtīja ap 10000 kareivju; Prūsijas firsts arī deva karāja rīcībā ne-
lielu kaŗaspēka nodaļu. Viss kaŗaspēks skaitījās ap 21.000 cilv.

Batorijs nolēma kaŗot ne Livonijā, bet Maskavas valsts teritorijā. Kaŗot Livonijā karālis negribēja, jo 1. tā bija iepriekšējo kaŗu izpostīta, ar mazu iedzīvotāju skaitu, uz kuŗu uzticību vēl nevārēja paļauties, 2. nevajadzēja vēl vairāk postīt to zemi, kuŗu viņš gribēja padarīt par savu provinci. 3. Batorijs gribēja ķīlveidīgi iespiesties starp Livoniju un Maskavas centrālājām zemēm, lai ar tādu paņēmienu liktu cāram ~~liktu~~ atdot visu provinci un reizē iesist sēpīgu brūci savam ienaidniekam. 4. Viņš domāja padarīt par sava kaŗagājiena pirmo etapu Polocku; viņas atjemsana Maskavai bija nepieciešama, jo Lietuva ļoti grūti panesa viņas zaudējumu.

Batorijs loloja cerības pēc Livonijas iegūšanas uzbrukt Maskavas centrālājām zemēm, lai galīgi novājinātu Polijas lielāko ienaidnieku.

Kad 1579.g. vasarā bija pabeigta visa šī pamatīgā sagatavošanās kaŗam un galvenie spēki salasīti, 26. jūnijā 1579.g. Batorijs pieteica Jānim IV Bārgājam kaŗu.

Maskavas
kaŗs.
I.kampaņ

35)

Cārs bija nomodā. Viņš arī gatavojās sadursmei. 1598.g.

decembrī viņš sasauca bajāru un garīdznieku padomi, kuŗa izsludināja lielu karagājienu pret " vāciešu un lietuvju zemi." ³⁶⁾ Jānis koncentrēja savus galvenos spēkus pie L. Novgorodas. Viņa karaspēks tiem laikiem bija liels, bet vāji disciplinēts un organizēts pēc vecas metodes. Karaspēkā pārsvarā bija jātnieki; pati kara taktika netika daudz tālāk par to, ka jātnieku bari ielauzās ienaidnieku zemē, postīja to un devās atpakaļ. Jānis sāpīgi apzinās savas karāmākslas trūkumus, ļoti vēlējās pacelt viņu tos augstumos, kādos tā bija Vakareiropā; viņš gribēja mācīties ārzemēs, bet priekš tam vajadzēja " izcirst logu uz Eiropu", vajadzēja Livonijā Cars piegriezta daudz vērības piļu apcietināšanai - visas pierobežas pilis dabuja pastiprināšanu.

Pie Jāņa neredzam skaidra, noteikta karaplāna. Viņš tikai draudēja, ka ja ienaidnieks ies uz Polocku, viņš dosies pret Viļņu ³⁸⁾ - kas bija nenoteikti. Faktiski Jānis nolēma nevirzīties Batorijam pretī: prakse mācīja, ka cīņā uz klaja laukuma viņa vecmodīgais karaspēks nevarēja sacensties ar poļiem un jo sevišķi tas bija bīstams tagad, kad Batorijs reformēja karaspēku. Virzīšanās uz priekšu bija bīstama arī citādā ziņā - cars nezināja droši uz kādu pusi dosies poļu karaspēks un negribēja skaldīt savu, Jānis iepēma uzgaidošu pozīciju.

Batorija karaspēks pulcējās Svirā - netālu no Viļņas.

Tur sasauca kara padomes sēdi, kuŗā karālis izsludināja, ka grib doties pret Polocku. Daži domāja, ka būtu pareizāki iet pret Pleskavu, ne pret Polocku (karālis līdz šim turēja savu lēmumu katrā ziņā doties pret Polocku slepenībā). Batorijs izvirzīja sava plana aizstāvēšanai sekošus argumentus: 1. Atstāt Polocku krievu rokās bija bīstami, jo no tās krievi katrā brīdī varēja doties pret Viļņu, bez nopietnu šķēršļu sastapšanas. 2. Polockas iejemsana dotu Daugavas nepārtraukto līniju no Vītebskas līdz Daugavpilij, kas nāktu par labu tirdzniecības navigācijai (sk. karti Nr. 2.). 3. Būtu drošāks Vitebskas stāvoklis, kuŗu krievi apdraudēja no Smolenskas un arī Daugavpils stāvoklis, kuŗai krievi draudēja no pilīm Daugavas lejas daļā (sk. karti Nr. 3). 4. Tad Polockas iejemsana būtu pirmais cirtiens nākošajai ķīļveidīgai iespiešanai Maskavas zemēs. Polocka paliktu par izejas punktu nākošajai Pleskavas kampaņai, kas galīgi atgrieztu Maskavu no Livonijas.

Sviru atstāja maija mēnesī un devās Disnas virzienā. Batorijs parūpējās apdrošināt savus flangus. No austrumiem ienaidnieku uzraudzīja F. Kmita - Oršas starosts, bet no rietumiem kur varēja draudēt krievu uzbrukums Kurzemei, kuŗu cars neuzskatīja par savu " otčiznu ", Žemaitijas kastelāns Jānis Talvošs.

Ceļš gāja pa jaunu biezu mežu, kuŗu Jānis audzināja ar

nolūku sagādāt grūtības ienaidniekam kara gadījumā. Kāmē galvenais karaspēks cīnījās ar ceļa grūtībām, vieglas karaspēka nodaļas iejēma krievu nelielās pils - Kozjano, Krasnoje, Litno.

Jānis IV vēroja ienaidnieka darbību Pleskavā. Vēl pirms atnāca ziņas par poļu kara darbības sākumu, viņš aizsūtīja tatārus savākt ziņas par ienaidnieku. Tatāri ielauzās Viēzemē, pie Kokneses pārgāja Daugavu, izpostīja Sēlpils un Biržas apkārtni. Jānis pa to laiku sajēma ziņas, ka ienaidnieks sasniedzis Polocku un atsauca tatārus atpakaļ.

Polocka skaitījās par vienu no stiprākajām maskaviešu pilīm. Pilsētu sargāja 2 upes - Daugava un Polota un divas pils ar valni un grāvi. Garnizonā bija ap 6 - 7 tūkstoši cilvēku. Pils bija labi apgādāta ar amunīciju. Garnizonu komandēja kņazs V. Telatinskis, P. Volinskis, kņazs D. Ščerbatijs un Zuzins. Kaut kaņala karaspēks bija daudzreiz lielāks, tomēr Polockas iejemsana prasīja daudz spēku. Lietains laiks neļāva aizdedzināt pilsētas apcietinājumus, zemes vaļņi labi izturēja artilērijas šturmus, Krievi aizstāvējās enerģiski un varonīgi. Tomēr briesmīgās ugunslodes un šturmi bez pārtraukuma sasniedza savu. Pilsēta padevās 1579.g. 30. augustā pēc pēdējās izmisuma cīņas Sv. Sofijas baznīcā, kad aguns bija jau iznīcinājis gandrīz visus pilsētas apcietinājumus. Krievu kareivjiem, kas negribēja kalpot jaunam Polockas kungam,

atļāva brīvi aiziet uz Maskavu.

Cars nesniedza Polockai pietiekošas palīdzības. Viņš gan aizsūtīja vojevodus Šeinu un Šeremetjevu, bet tiem nebija nedz stipra kara spēka, nedz drošības uzbrukt aplencējiem no sāniem vai izsisties ienaidnieka rindām cauri un savienoties ar Polockas iedzīvotājiem. Šeins un Šeremetjevs pievienojās Sekolas garnizonam un aprobežojās ar traucējumiem provianta piegādāšanai Batorija kara spēkam.

Pēc Polockas iekarošanas vērsās pret to apcietinājumu kompleksu, kas atradās Polockas zemē. Pirmā krita Turovļa. Pēc tās visu uzmanību koncentrēja ap stipro Sokolu; 11. sept. 1579.g. krita arī Sokola pēc asinaina šturma. Padevās vēl Suša un Neščerda. Ar šo Batorijs uzskatīja savu uzdevumu sasniegtu, Polockas zeme piederēja atkal Lietuvai.

Jānis IV nespēja enerģiskus soļus Polockas kara laikā. Viņa pasivitāti izskaidro dažādi. Poļu vēsturnieks K.Govski aizrāda uz to, ka Jānim nācās cīnīties divās frontēs, jo no rietumiem un ziemeļiem uzbruka zviedri. S. Solovjevs (II gr. 269) aizrāda uz St. Batorija izcilus karavadoņa dāvanām un militārās organizācijas priekšrocībām: kaujās norūdītais kājnieku kara spēks, laba artilērija, ātra uzbrukuma taktika - šīs priekšrocības diktēja Jānim atturēties no sadursmes ar karāli. Bez tam caram bija jāsadala savs kara spēks pa visu garās robežas līniju, jo viņš nezināja kādā virzienā gaidīt

poļu uzbrukumu. Jāņa laika biedri stāstīja, ka cars bija pārlicināts, ka Polocka izturēs aplenkšanu, jo tā bija labi apcietināta un neturēja par vajadzīgu spert palīdzības soļus. V. Novodvorskis apstrīd visus minētos argumentus.

Zviedri tiešām uzbruka Maskavai, bet to panākumi bija nelieli, tā kā caram nebija ko sevišķi uztraukties. Jānim nebūt nebija nepieciešami šķelt savu armiju, jo viņš pats pielaida Batorija uzbrukuma iespējamību uz Polocku - taču runāja, ka cars domāja doties uz Viļņu, ja karālis ies uz Polocku. Tad cara sūtnis Michaļkovs atbraucot no Polijas paziņoja savam valdniekam (25. jūnijā), ka Batorijs uzbruks vai Polockai vai Smolenskai. Ja Batorijam bija labi algādži, tad cara rīcībā bija apbrīnojami uzticīgi, droširdīgi, pašreizdzīgi karavīri, kas varētu stāties pretī raibām karāļa algoto kareivju rindām. Beigās, St. Batorija karagēnijs parādījās tikai 1579.g. karā, ta ka arī šis apstāklis nevarēja iedvesmot Jānim sevišķas bailes un dot iemeslu izvairīties no sadursmes.

Novodvorskis doma, ka neveiksmju iemeslis slēpjas pašā carā - tam nebija karavadona dāvanu, viņš neprata uzvest uz priekšu karaplānus un tāpēc arī nevarēja rast pietiekošu pretošanos. Traucēja Jānim arī viņa par daudz lielā pašpāļāvība, kad viņš domāja, ka Polocka izturēs ikuņu aplenkšanu un šturmu. Bet pēc Polockas krišanas viņš bija tik

ca domu, ka būtu labi pie līdztiesīgiem apgabaliem pievienot "provinci" (šī jēdziena romiešu iztulkojumā), uzlikt tai speciālas nodevas, lai atvieglotu valstij tās grūtības, ko pēdējā nes aizsargājot Lietuvu un krievu zemes (Rus') pret Maskavas uzbrukumiem.⁴¹⁾

Kaut Batorijam nācās dzirdēt ļoti daudz pārmetumu un asu savas darbības kritiku (tam pārmeta favoritismu, ungāru protežēšanu, ļaunprātību līdzekļu izmantošanā un daudz citu), tas tomēr prata nokratīt no sevis visus apvainojumus, saeima piekrita karām un jaunam nodoklim uz vienu gadu iepriekšējā apmērā. Parīdzniecība, kurai bija savi iemesli atbalstīt karu, izmaksāja ievērojamo "subsidiū charitativum" summu (33.000 zlotu. Pirmais karaģājiens prasīja 329.488 zlotu⁴²⁾).

No jauna sākās kara spēka organizēšana. Enerģiski vervēja "izvēlētos", kas pirmai kampaņai nebija vēl sagatavoti; līdzīgi pagājušam gadam vervēja arī ārzemniekus; gatavoja lielgabalus, pulveri, lodes un citu amuniciju. 1580.g. pavasarī sasauktā Lietuvas šlachtas saeima solīja naudas palīdzību; bagātie magnāti apņēmās nākt ar saviem kareivju pulkiem.

29.maijā Trīsvienības dienā Pāvils Uchanskis pasniedza Batorijam pāvesta atsūtīto svētījumu karām - šķēpu un cepuri.⁴³⁾ Jūnijā atklāja Ostika sazvērestību. Ostiks veda slepenas sarunas ar Jāni; sarunu mērķis bija izsaukt Lietuvā nemierus, kad

Batorijs būs prom karā; sazvērnieku plānos iegāja arī Batorija noslepkavošana.

Kaut abas puses bija ļoti naidīgi noskaņotas un gatavojās karā, diplomatiskās sarunas nesarāva, un pat noslēdza pamieru uz 5 nedēļām: abi pretinieki gribēja mierīgākos apstākļos pabeigt kara priekšdarbus. Pamieru noslēdza līdz 19.jūlijam; šai dienā Polijā vajadzēja ierasties Maskavas "lielajiem sūtņiem" "mūžīgā miera" slēgšanas sarunām. "Lielie sūtņi" minētā termiņā neatnāca - Jānis IV jau atsūtīja sūtņi ar ziņu, ka tie ieradīsies 15.augustā; (tas bija Jāņa IV veikls diplomijas solis, jo Batorijam tad nāktos atlikt kara gājieni līdz nākošajam pavasarim, jo tā laika militārās tehnikas apstākļi neļāva Batorijam karot ziemā), bet Batorijs nolēma darboties. Viņa kara spēks pulcējās Časņikos (sk.karti). Šis punkts bija ērts, jo atradās ienaidnieka zemei tuvumā, nevajadzēja postīt savu zemi ar vesela kara spēka transportēšanu. Tad no Časņikiem ceļš gāja uz L.Lūkiem, Pleskavu un Smolensku, un krievi palika neskaidrībā, kur sagaidīt uzbrukumu. Cars tiešām saskaldīja savu kara spēku, novietojot atsevišķas nodaļas pie L.Novgorodas, Pleskavas, Kokneses, Smolenskas. Cara stāvokli apgrūtināja tas apstākļi, ka no dienvidiem tā zemi apdraudēja čans.

Batorija armija šoreiz skaitīja ap 32.000 cilvēku. Viņa bija tikpat labi organizēta un disciplinēta, kā pagājušā gadā.

Kareivji jau ticēja sava pavēnieka laimes zvaigznei. Kājnieku bija ap 9.300, no tiem 1450 "izvēlēto". Jātnieku bija ap 10000, to skaitā arī Farensbacha nodaļa. Farensbachs agrāk dienējis Maskavai, bet nojaušot, ka laime beidz smaidīt varenajam cāram, pārgāja jaunā likteņa mīluļa - Batorija pusē. Bez minētiem armijā iegāja ap 12700 Lietuvas magnātu kareivju un brīvprātīgo.⁴⁴⁾

Šeidutu sādžā, pāris kilometru no Čašņikiem, notika kara padomes sēde. Batorijs sen jau nolēma iet pret Lielajiem Lūkiem. Sēdē pacēlās balsis par Pleskavu un Smolensku; Batorijs pastāvēja uz savu aizrādot: L.Lūki kā apcietinājums bija vēl stiprāki par Smolensku, 2/ Smolenskas apkārtnē bija nesenā F. Kmitas karaģājienā stipri izpostīta, 3/ vajadzēja turēties pie virziena, kas atgrieztu Livoniju no Maskavas, 4/Virzīšanās uz Pleskavu būtu bīstama, jo krievi apdraudētu kara spēku no austrumiem - L.Lūkiem.

Uz L.Lūkiem devās pa austrumu ceļu - caur Vitebsku, Lurašu un Lovotes upes labo krastu. Vajadzēja nodrošināt aizmuguri, kur draudēja Veliža un Usvjata (sk.karti Nr.3), Ozerišče un Nevele. Pret Veližu devās Zamoiskis ar savu 6000 lielu kara spēku. Zamoiskim nācās izturēt sīvu cīņu ar dabu: ceļš gāja caur pirmatnējo mežu, purviem un uzkalniem. Veližas padevās pēc 2 dienu nepārtraukta poļu šturma. Veližas iekarošanai bija ļoti nozīme arī stratēģiskā ziņā - labi apgādātā pils dziļi iespiedās

Maskavas teritorijā un varēja derēt par labu sarga posteni un arī kā kara darbības izejas punkts.

Usvjata pacēlās ērtā pozīcijā starp diviem ezeriem; tā padevās hetmanim Radzivilam bez pretošanās. Ozerišči pagaidām lika mierā, bet stiprā Nēvele prasīja kārtīgo aplenkšanu, ko vadīja Dorohostajskis.

Pa to laiku galvenā armija gāja uz priekšu; gāja ļoti lēni, cīnoties ar ārkārtīgām ceļa grūtībām. Ienaidnieks netraucēja; tikai vietvietām sastapa tatāru izlūku nodaļas; Jānis negribēja sadursmes klajā laukā; viņš arī cerēja, ka ceļa grūtības galīgi paralizēs ienaidnieka cīņas spēju.⁴⁵⁾ Jāņa cerības nepiepildījās - kareivji izcieta grūtības, pārvarēja šķēršļus. 26. augustā pie galvenā kara spēka pievienojās Zamoiskis, kas gāja no Velizas uz L.Lūkiem pa taisno ceļu.

Sasniedzot L.Lūkus, daļu armijas pārcēla uz kreiso krastu, aplencot Lielos Lūkus no divām pusēm. L.L. bija labi sagatavojušies ienaidnieka atsisānai: iedzīvotāji apklāja koka pils sienas ar velēnām un piestiprināja pie tām milzīgus kurvjus ar zemi. Tam vajadzēja pasargāt pili no ugunsgrēkiem, ko izcēla uguns lodes. Lielo Lūku garnizons bija pastiprināts līdz 6 - 7 tūkstošiem.⁴⁶⁾ Pils atradās uz neliela uzkalniņa. Lovates upe sargāja to no dienvidiem un no rietumiem. Pie L.Lūkiem bijusi liela tirdzniecības pilsēta, ko krievi, ienaid-

niekam tuvojoties, bija sadedzinājuši. Lielo Lūku galvenais vojevods bija Likovs.

28.augustā Batorijam nācās piejemt Maskavas "lielos sūtņus", kas atbrauca pie L.L. miera sarunu vešanai. Acimredzot lepnaiss Jānis bija nopietni pārbijies - jo saviem sūtņiem viņš teica: "если король о царском здоровии не спросит и против царского поклона не встанет, то пропустить это без внимания; если станут бесчестить, теснить, досаждать, бранить, то жаловаться на это приставу слегка, а прытко об этом не говорить, терпеть"^{47/}

- šāds tonis nebija Jāņa IV, kas tik lepojās ar savu varenību un izcelšanos, ka pat ar zviedru karali viņa "mužickovo prois- hoždeņija" dēļ veda sarunas caur Pleskavas vietnieku, raksturā. Pazemošanās vien nepietika. Vajadzēja dot reālus solījumus.⁴⁸⁾ Sūtņi iesāka garo tirgošanos, atsakoties no Polockas, Rīgas, Kurzemes, tām Livonijas pilīm, kas jau bija poļu rokās, par gūstekņu atbrīvošanu solīja Usvjatu, Veližu, pat Ozerišči. Karalis prasīja neiespējamo - visu Livoniju, Smolensku, Sieveras zemi, Novgorodu, Pleskavu un kara izdevumu segšanu.

Kara darbība pa sarunu laiku neapstājās. Bija skaidrs, ka pils neizturēs vairāk kā 30000 liela kara spēka spiedienu bez palīdzības no ārienes, bet palīdzība nenāca. 4.septembrī izcēlās liels ugunsgrēks, un L.Lūki padevās. Uzvaras prieku ap-

tumšoja haiduku un vezumniestu briesmīgā pils izlaupīšana un iedzīvotāju slepkavošana. Chaosā neievēroja, ka uguns pārsviedās uz amunicijas noliktavu; briesmīgs pulvera sprādziens iznīcināja pili un daudz cilvēku atrada nāvi. Pili nācās izbūvēt no jauna.

Lielo Lūku aplenkšanas laikā "izvēlētie" piepildīja uz viņiem liktās cerības. Batorijs varēja būt lepns uz viņu drošsirdību un centīgumu. Sevišķi izcēlās kāds Kacper Velochs.⁴⁹⁾ Vēlāk daudzus "izvēlētos" iecēla šlachtas kārtā.

Ar L.Lūku iejemsānu 2.karš izbeidzās. Vispirms vajadzēja iejemt tās pils, no kurām krievi varēja apdraudēt Lielo Lūku paturēšanu; tās bija Toropeca, Ozerišče, Nevela, kurās aplenkšana vēl turpinājās, un Zavoloče. Pēdējās trīs šķīra pirmās kampaņas iekarojumus no jauniem ieguvumiem (sk.karti Nr, 3). Toropcu gan atstāja mierā pēc tam, kad tās tuvumā sakāva prāvu Maskavas karaspēka daļu, bet pārējās bija iekarotas līdz novembra beigām. Sevišķi grūti bija iejemt Zavoloče - nelielo, bet ļoti labā pozīcijā uzceltu un labi apgādāto pili.

Ar to kampaņas galvenais uzdevums bija beigts. Batorijs jau agrāk bija atstājis karaspēku un atgriezies Polijā. Iekarotā apgabalā palikušie garnizoni turpināja paplašināt okupēto teritoriju. Drīz pēc Zavoločes iegūšanas kāds jātnieku pulks sasniedza Porchovu pie Šelonas⁵⁰⁾, otra ekspedīcija nonāca līdz

Opočkai.⁵¹⁾ (Sk.karti Nr.3.). Vislielākie tomēr bija F.Kmitas sasniegumi. Kmitu karalis atstāja L.Lūkos par vietnieku. Viņš divas reizes gāja pret Cholmu. Otrā reizē⁵² viņam laimējās iejemt to. No Cholmas viņš devās pret Veco Rusu un ieguva to gandrīz bez cīņas. Šie sasniegumi ne tikai paplašināja iekaro-to teritoriju: viņi iedvesa krieviem bailes un bija par ievadu trešam karagājienam - pret Pleskavu. Sevišķi noderēja šai ziņā Voronecas padošanās Zavoločas komendantam ungarim Zibrikam. Vēlāk Voroneca kļuva par ievērojamo kara operāciju izejas punktu. Līdztekus iekarojumiem Maskavas teritorijā, poļi virzījās uz priekšu arī Vidzemē. Vēl 1580.g. sākumā iekaroja Smilteni. L.Lūku kampaņas laikā Magnuss, kas galīgi pārgāja poļu pusē, savienojumā ar poļu garnizoniem izpostīja Tērbatas apgabalu.

Maskavas sūtņi pēc sarunām pie L.Lūkiem neatgriezās uz mājām. Lielo Lūku sarunas turpinājās pie Neveles.⁵³⁾ Pie agrāk minētām pilīm viņi pielika vēl Aizkraukli, Koknesi, Lielvārdi, Krustpili; Jānis bija pat ar mieru, lai abi - cars un karalis sauktos par Livonijas valdniekiem. Kad Batorijs atkārtoja tos pašus noteikumus, ko bija teicis pie L.Lūkiem, sūtņi bija ar mieru atdot vēl 8 pilis - Bērzauni, Ļaudonu, Rūjieni, vēlāk Cesvaini, Viļakas, Raunu, Karkasu un beigās Trikati. Sarunas nesasniedza mērķi. Sūtņi tomēr nedevas mājās, bet aizbrauca ķēniņam līdz uz Varšavu, cerēdami, ka ar saeimu būs vieglāk

saprasties nekā ar kareivīgo Batoriju.

Šādos apstākļos sapulcējās Saeimā 1581.g. janvārī. Kara- III kam-
lis paziņoja kara sasniegumus, pastāvēt uz to, ka krievu mie-
ra noteikumi nav pieņemami, tāpēc nepieciešamī turpināt karu,
lai neatstātu pusceļā iesākto lielo darbu; nedrīkst vilcinā-
ties, jo ienaidnieks var atpūsties, palikt spēcīgāks un iznī-
cināt tagadējos sasniegumus. Arī Zamoiskis dedzīgi pierādīja
kara turpināšanas nepieciešamību - "Ir taču zināms, ka šis
ienaidnieks tura mieru tik ilgi, cik tas viņam nepieciešami.
Viņam vajaga ne tikai spalvas izraut, lai viņas neizaugtu, bet
ari plecus viņam nocirst, vajaga viņu atstumt no jūras; no tu-
rienes pie viņa nāks techniķi, ieroči, amatnieki, kas padarīs
viņu varenu". "Ir starp mums tādi, kas spriež, vai šis karš
ir taisnīgs vai nē; kas domā, ka ir netaisni atjemt ienaid-
niekam savējo, tad tas domā arī tā, itkā kad ienaidnieks no
mums pilis atjēma un sev paturēja, kad mūsu asinis izlēja, gū-
stā ņēma, tad to viņš taisnīgi darīja". Zamoiskis lūdza saeimu
atvēlēt pietiekošus līdzekļus, lai tādā kārtā nepiepildītos
cara cerības, ka saeima nepabalstīs karu. Saeima, visumā je-
mot, saprata kara turpināšanas vajadzību, bet ilgi nevarēja
vienoties par nodokļa apmēru. Vienojās ka vēl 2 gadus vāks no-
dokļus iepriekšējā apmērā, bet ar noteikumu, ka šiem līdzek-
ļiem karš jāpabeidz katrā ziņā.

Varšavā turpinājās arī miera sarunas. Vispirms cara sūtņi atkārtoja agrākos piedāvājumus, pieliekot klāt Valmieru, bet kad saeima piekrita kara turpināšanai, atsacījās vēl no Rēzeknes, Ludzas, Salaces, Pūrkelnas. Viņiem atbildēja, ka bez visas Livonijas karu nepārtrauks, bet pēc tam, kad cars atdos Livoniju, runās vēl par Sieveraszemi, Smolensku un Novgorodu.⁵⁴⁾

Vairāk panākumu solīja Viļņas sarunas maija mēnesī. Jaunā "lielā sūtniecība" ar bojarinu Puškinu priekšgalā iesāka jaunu tirgošanos. Beigās viņi pieprasīja sev tikai 4 Livonijas pilis - Neihauzenu, Neinuli, Neišlosu un Narvu⁵⁵⁾, bet no poļu iekarojumiem - to, kas iegūts otrā kampaņā. Maskavas pretimnākšana bija ļoti liela - cars gāja pat vēl tālāk - viņš bija ar mieru izlaist līgumā cara un Smolenskas lielkņaza tituli.

Batorijs negribēja pielaist robu savā plānā; bija bīstami atstāt ienaidniekam punktus, atbalstīdamies uz kuriem viņš viegli varēja atkarot zaudējumus. Bez tam Narva vienoja Maskavu ar rietumiem...⁵⁵⁾

Ap šo laiku Polijas un Maskavas attiecībās iejaucās jauns faktors. Tas bija pāvests. Pāvesta iejaukšanās bija jaunā cara apbrīnojamā plāna sekas. Kūrīja jau ilgāku laiku meklēja tuvošanos ar Maskavu. Maldinot kūrīju neskaidriem baznīcu ūnijas solījumiem un ar krusta gājienu pret turkiem, cars kūdza to iespaidot Batoriju slēgt mieru ar Maskavu. Kūrīja labprāt uzjēmās

starpnieka lomu, cerot sev daudz no šīs iejaukšanās. Viņa izvēlēja šim uzdevumam veiklo, uzticīgo katolicismam un pāvestam jezuitu Antonio Posevino. Posevins, braucot uz Maskavu caur Poliju, redzēja Batoriju, kas arī paziņoja savus miera noteikumus - visu Livoniju Polijai, Zviedrijas ieviešanu miera līgumā, kara izdevumu segšanu.

Miera sarunas un pat Romas iejaukšanās netraucēja Batoriju enerģiski gatavoties trešai kampaņai. Viņa kara spēks pulcējās Polockā. Noskaņojums valstī noteikti bija antimilitārais. Šlachta lēni un nelabprāt posās karā un lika daudz cerību uz miera sarunām un kūrijas iejaukšanos. Krievu garnizoni brīvi atstāja pilis pie Daugavpils un šis apstāklis vēl vairāk lika domāt, ka kara nebūs, ka cars piejems Batorija noteikumus. Visi ar lielu nepacietību gaidīja Posevina atgriešanos. Šīm cerībām nebija lemts piepildīties. Posevins neatveda gaidīto miera vēsti. Jāņa pacietībai un pazemošanai pienāca gals. Viņš aizsūtīja Batorijam augstprātīgo vēstuli. Zamoiskis uzrakstīja sarkastisku atbildi⁵⁶⁾. Diplomatiskam konfliktam sekoja militārais.

Karš iesākās ar Maskavas uzbrukumu Lietuvai no Smolenskas puses. Tanī pašā laikā krievi mēģināja atjemt Veližu un tuvojās Cholmam. Visi šie pasākumi cieta neveiksmi.

Dabūjis zināt par uzbrukumiem Batorijs teica: "Tagad lieta grozīsies ne tikai ap Livoniju, bet ap visu"⁵⁷⁾. Trešai kam-

paņai vajadzēja dot Polijai Pleskavu.

Kaņaspēks atstāja Polocku 21.jūlijā 1581.g. un devās uz Zavoloče. Pa ceļu pievienojās jaunas nodaļas. 3.kampaņas kaņaspēka lielums noteikti nav zināms. Apmēra skaitu dod valsts kases r-ēķini. Izrēķināts, ka varēja būt ap 9000 poļu jātnieku, 800 ungaru jātnieku, kas kopā ar tatāriem un Farensbacha vāciešiem rāda apm. 10000 jātnieku. Kājnieku ap 11.000. Lietuviešu un brīvprātīgo skaits nav zināms. Varētu pielaist, ka to nebija mazāk, kā pagājušā gadā, tad kaņaspēkā bija ap 35000 cilvēku⁵⁸.

Zavoloče nolēma, lai Radzivila kaņaspēks, kas sargāja austrumu valsts robežas, arī dotos uz Pleskavu, bet ar līkumu, ejot caur Dorohobušu, Balto, Toropcu, Cholmu. Ar šādu manevri gribēja iebaidīt krievus un novērst uzbrukumu kaņaspēkam no austrumiem.

No Zavoločes uz Pleskavu gāja pa īsāko ceļu. Pa ceļam iejēja Krasnuju Gorku un Velje, ko izpostot atstāja Jāņa IV garnizoni, jo viņš gribēja koncentrēt visus spēkus Pleskavā.

Voroņecā J.Zamoiski paaugstināja lielā kroņa hetmaņa godam. 18.augustā sasniedza Ostrovu - Velikas upes salā. Stipra kanonāde piespieda pili padoties. Kaņaspēka avangards sasniedza Pleskavu 20.augustā. Pilsētu aplenca no austrumiem un dienvidiem. Pleskava skaitījās par vienu no visstiprākajiem apcietī-

nājumiem. Tai bija akmeņu sienas - vienīgai visā Maskavas valstī. Sienas bija divkārtējas no upju puses un četrkārtējas no sauszemes. No ārienes pilsētu aizsargāja torņi, arī pilsētas iekšienē bija apcietinājumi. Bez Velikajas upes pieeju traucēja ne visai plata, bet dziļa ar stāviem krastiem Pskova. Pleskavas garnizona skaits tuvojās karļa karaspēkam. Pleskavas vojvods knazs Ivans Petrovičs Šuiskis izcēlās ar apbrīnojamu enerģiju un saprašānu.

Batorija sadalīja savu karaspēku pēc tautībām (to viņš darīja arī agrāk), lai rastu sacensību viņu starpā. Pirmais uzbrukums 8.septembrī parādīja, ka priekšā stāv ļoti sīva cīņa, ka jāgatavojās grūtai, ilgai, regulārai aplenkšanai. Pilsētu izolēja no pārējām Maskavas zemēm. Pleskavai bija sakari ar Pečoriem un ar Norgorodu pa ūdens ceļu. Batorijs pavēlēja šķērsam Velikajas upei (lejup pilsētai) novietot koka blukus, savienotus ar ķēdēm, bet uz kreiso Velikajas krastu pārcēla daļu karaspēku, lai sargātu pieeju no rietumiem. Tāpēc ka jau drīz sāka just pulvera trūkumu, galveno uzmanību koncentrēja zemes darbiem, aprobežojoties ar sīkiem šturmiem, lai neļautu ienaidniekam atpūsties. Batorijs nolēma novājināt pilsētu ar ilgu aplenkšanu un tādā ceļā piespiest viņu padoties. Bet pašiem aplencējiem gāja arī grūti. Ik brīdi vajadzēja būt nomodā, jo pleskaviešu uzbrukumi no pilsētas tapa drošāki un biežāki. Trū-

ka provianta. Ar katru dienu bija jābrauc tālāk, jo tuvākās apkārtnes krājumi bija ātri izsmelti. Iestas mokas tomēr iesākās oktobrī. Badam pievienojās sals un abu sekas - sērgas. Kareivji meklēja glābiņu ceļot zemes būdas un barakas, tas tomēr daudz neglāba no aukstuma, jo ziema bija ļoti barga. Bīstama bija disciplīnas krišana, dezertēšana, kara spēka disorganizācija. Bija vēl liela laime, ka krievi neorganizēja uzbrukumu no ārienes. Krievus atbaidīja no šī pasākuma Kr. Radzivila kara gājiens. Radzivils spīdoši izpildīja viņam uzlikto uzdevumu, kaut arī patvaļīgi pārmainīja maršruta plānu. Viņš koncentrēja savu ap 4000 lielu kara spēku Vitebskā. 5.augustā viņš atstāja Vitebsku un devās uz Beloje, ceļā savienojoties ar F. Kmitu, kuram bija 2600 liels kara spēks. Dabūjot zināt, ka pie Rževa pie Volgas koncentrējies krievu prāvais kara spēks, Radzivils un Kmita devās uz turieni. Pie Šelonas tie sakāva krievus un nonāca pie Rževas. Maskavas kara spēks vairījās no kaujas. Lietuvieši izpostīja apkārtni. Radzivils aizsūtīja tatāru nodaļu pie Staricas, kur atradās pats cars, Posevina sabiedrībā. Jāni glāba no gūsta tas apstāklis, ka ienaidnieks nezināja tā kara spēka skaitu. Tad R. un Km.devās atpakaļ un sasniedza Pleskavu 22.oktobrī ⁵⁹⁾ (sk.karti Nr.3).

Kara jaunās neveiksmes atstāja milzīgu iespaidu uz Jāni. Cīņas spars ātri pārgāja, viņš zaudēja dvēseles līdzsvaru, un

lika lielas cerības uz Posevinu. Batorijs, sastopot pirmo reizi tik nopietnu pretošanos, arī uzskatīja mieru par ļoti vēlamu. Bet viņš neatlaidīgi prasīja sev visu Livoniju. Beigās Jānis padevās un aizsūtīja drošības grāmatu "lielājiem sūtņiem" miera sarunām...

Pirms pāriet pie miera sarunu apskatīšanas nepieciešami Zviedrijas panāk^{jas panāk} mest skatu uz Livonijas ziemeļiem. Maskavas neveiksmes karā kumi Igaunijā. ar Poliju nāca par labu Zviedrijai. Zviedrija izlietoja to apstākli, ka Maskava koncentrēja uzmanību poļu frontei un iesāka sekmīgu Igaunijas iekarošanu. Liktenim iegribējās, lai šīs cīņas dēļ Livonijas periods izceltos ar ārkārtīgi apdāvinātiem vadoņiem. Igaunijas iekarošanu vadīja ļoti apdāvināts zviedris Pontus Delagardi.

1580.g. zviedri atjēma Maskavai Podisu, nākošā gada sākumā Vezenbergu un Tolsborgu. Pleskavas kampaņas laikā tiem laimējās iekārot Lodi, Fikeli, Lealu, Hapsalu. 1581.g. 6. septembrī zviedri iejēma Narvu, vēlāk Ivangorodu. Maskava pazaudēja ļoti nozīmīgo viņai Narovas līniju. Zviedri devās vēl tālāk austrumos; viņiem padevās Ivangoroda, Koporje. Krita arī Vittenšteina Igaunijas ziemeļos. Zviedri sagatavojās iet pret Terbatu, Felinu un Pernavu (zviedru iekarojumi kartē Nr. 3) Zviedru rīcība ļoti nepatika poļiem. "Mēs grauzam mizu, bet viņi ēd riekstus", sūdzējās tie. Polijas protesta notas nelīdzēja. (Poļi aizrādīja zviedriem uz

norunu 1578.g., pēc kuŗas Zviedrijai vajadzēja darboties pret Maskavu ziemeļos, bet Polijai Livonijā. Šai norunai nebija oficiāla līguma rakstura).

Saprotams, ka arī Maskava ar šausmām vēroja, ka tā pavisam atstumta no jūras.

Šie notikumi Livonijas ziemeļos ļoti ietekmēja Polijas un Maskavas miermīlīgumu un saprašanos miera slēgšanas jautājumā.

Batorijs uzticēja sarunu vešanu J. Zamoiskim, bet pats ar to karaspēka daļu, kas galīgi bija izmocīta un atsacījās paklausīt - galv.k. lietuviešu brīvprātīgie un vācieši - devās uz Poliju. Jam Zapoles miers⁶⁰⁾

Miera sarunas veda sādžā Kiverova Gorkā netālu no Jam Zapoles. Sarunu vešanai Zamoiskis aizsūtīja J.Zbarovski, Al. Radzivilu un M. Haraburdu, kuŗam jau bija liela prakse - viņš vairāk reizes bija sūtīts par sūtni uz Maskavu.

Cars deleģēja kn. D. Jelecki, Kozelskas vietnieku R. Olferjevu, djaku (sekretāru) Basenku Veresčaginu un podjaču (apakšsekretāru) Ivjzevu.

Par starpnieku bija Posevins. Sarunas iesākās 1581.g. 13.decembrī. Tas bija īsts diplomijas karš. Likās, ka saprašānai nevajadzēja būt grūtai: abas puses bija nogurdinātas grūtā karā; katra bija norūpējusies par zviedru sekmēm; galu galā arī teritorijas jautājumā nebija vairs principiēlu

nesaskaņu. Istenībā notika citādi. Neatmaidība prasībās, vēlēšanās izpētīt kur beidzas pretinieka atsacīšanās robežas, lai tad enerģiskā cīņā sasniegtu to, viss tas pārvērtā sarunas par kaislīgu tirgošanos. Vairākkārt sarunas pārtrauca, un tās draudēja galīgi aprauties. Situāciju glāba veiklais Posevins. Posevina loma nebija apskaužama. Sākumā katrā puse cerēja atrast viņā ieroci saviem plāniem; kad Posevins, kuram bija nepieciešami uzglabāt labas attiecības ar Poliju un ar Maskavu, izrādījās par samērā objektīvu stārpnieku, abas puses bija neapmierinātas un pat apvainoja to savu interešu nodevībā. Sarunām bija nedrošs raksturs arī tāpēc, ka cars pavēlēja saviem sūtņiem pārtraukt tās, saņemot pirmo labvēlīgo vēsti no kara frontes. Pleskavā gatavojās uzbrukt aplencējiem, lai dotu viņiem nāvīgo sitienu. Šis pēdējais krievu lēmums izmēģināt laimi ieročiem beidzās ar neveiksmi. Pleskaviešus aizdzina atpakaļ uz pilsētu (4. janvārī 1582.g.)⁶⁰⁾. Tematu konfliktiem netrūka. Poļi pastāvēja lai miera līgumā ievestu arī Z viedriju, krievi pretojās tam, aizrādot ka poļiem nav pilnvaras no zviedru ķēniņa. Krievi nekādā ziņā negribēja segt poļu karaizdevumus. Polijas finansiēlais stāvoklis bija ļoti grūts tomēr Batorijs pavēlēja piekāpties, teicot, ka Livonija viņam dārgāka par naudu. Tas bija ievērojams robs poļu uzstādītos noteikumos. Garais teritoriālais strīds izbeidzās ar to, ka cars atsacījās no visas Livonijas, par ko

dabuja atpakaļ Batorija 2. un 3. kampaņas iekarojumus, izņemot Veližu, Usvjatu un Ozerišče (karte Nr. 3.). Pēc tam pārrunāja jautājumu par zviedru iejemtājām Igaunijas pilīm. Izcēlās asa polemika. Poļi prasīja, lai cars atteicas no Igaunijas Polijas labā. Krievi atbildēja, ka nevar atteikties no tā, kas viņiem nepieder. Katrai pusei Igaunija bija sāpīgs jautājums. Maskava cerēja nākotnē iegūt Igauniju un kaut tādā kārtā tikt pie jūras; bet Batorija karāmarķis taču bija taisni atstumt Maskavu no jūras, no rietumiem ... Batorijam nācās, tomēr, atsacīties no savas prasības, jo bija skaidri, ka cars vēlēšies labāk kara turpināšanu, ka atsacīties no cerībām iegūt Igauniju. Bet Batorijs taj brīdī par kara turpināšanu nevarēja domāt - valsts kase bija tukša, tauta negribēja kara, negribēja maksāt nodokļus. Kara spēka disorganizācija pie Pleskavas sasniedza augstāko pakāpi, tā ciešanas augtin auga. Piotrovskis rakstīja: " lielākā daļa mirusi, 1/3 guļ slima, pārējiem atkrīt nosalušie deguni un kājas; sardze ikdienas atved uz vezumiem pusmirušos apkalpotājus". Iespaidoja arī tas, ka zviedri sāka Pernavas aplenkšanu. Batorijs bija spiests Igaunijas piļu jautājumā aprobežties ar protestāciju. Protestācijas faktisko nozīmi tūlīt saprata gudrie maskaviēši. Kad viens no viņiem mēģināja runāt šādam nolīgumam pretī, vecākais viņam pārmeta: " молчи-же, а коли будет папа напишет Москву, и тому не статься, но что я да ты напишем, да происягнем, то статься. " 62/

Protestācijā poļu karālis uzstāda savas tiesības uz tām pilīm, kas bija zviedru rokās - Rēveli, Hapsalu, Lodi, Fikeli, Padisu, Vezenbergu, Talsborgu, Narvu, Neimili, Neišlosu. Visas pārējās pilis, kas bija Maskavas tiesā vai nominālā īpašumā skaitījās pievienotas Polijai (karte Nr.4).

Jaunus sarežģījumus izsauca cara vēlēšanās formāli pastrīpot savas tiesības uz Livoniju. Viņš gribēja ievest līguma tekstā izteicienu "caŗ s otčizni svojei ustupajet... zamki", pievienojot pie pēdējiem arī Rīgu un Kurzemes pilis. Poļi kategoriski atteicās izpildīt šo prasību.

Strīdējās vēl par cara tītuli. Vienojās, ka krievi savā tekstā nosauks Jāni par caru un Smoļenskas un Livonijas valdnieku, bet poļi savā tekstā šo Jāņa tītuli izlaidīs.

Poļu priekšlikums noslēgt "mūžīgo mieru" krita cauri. Noslēdza tikai pamieru uz 10 gadiem.- Līdz 4. martam 1582.g. nolēma apmainīties ar teritorijām. 10. jūnijā līgumam vajadzēja būt ratificētam Maskavā, 15. jūnijā Polijā. Miera līgums datēts ar 15. janvāri 1582.g.

Tagad rodas jautājums, vai Jam Zapoles miers bija izdevīgs Polijai? Batorija laika biedri ļoti augstu vērtēja kara sasniegumus. Maskava bija atstumta no jūras, izspiesta no Livonijas, Polija padarīta par piejūras valsti ar krasta līniju no Dancīgas līdz Pērnavai (Rīga bija padevusies arī,

Jam-Zapoles miera novērtēšana.

par to zemāk). Spīdošās uzvaras par vareno Maskavas caru pacēla Polijas nozīmi Eiropā, sagādāja viņai un viņas valdniekam mūžīgo slavu. Polijai bija pievienota bagāta province, kas arī nebija maz. Bez tam bija atkal pievienota Lietuvai Polockas zeme, ko Jānis bija iekarojis 1563.g. Lietuva bija tuvināta Daugavai, kas bija izdevīgi tirdzniecības ziņā; Turklāt Daugavas līnija bija Lietuvas rīcībā līdz Veližai (agrāk līdz Surāžai).

63)

Mūslietu vēsturnieki, piekrītot visam minētajam, aizrāda, ka tomēr kara turpināšana dotu valstij vairāk par miera slēgšanu. Maskavas valsts bija nogurusi ilgā karā, cars vecs, izmocīts bezgalīgos karos un cīņās ar saviem pavalstniekiem; pietiktu viena spēcīga uzbrukuma, lai padarītu Maskavu par nenozīmīgu valsti Eiropas dzīves gaitā. Tad arī Polijas liktenis varētu būt citādāks, tad nevajadzētu piedzīvot traģiskas sadalīšanas citu valšņu starpā...

Noslēdzot mieru ar Maskavu bija jāstājās pie jauna uz-Zviedru-devuma - jānokārto attiecības ar Zviedriju. Zamoiskis paziņoja Delagardi par miera slēgšanu ar Maskavu, reizē prasot pārtraukt Pērnavas un Oberpoles aplenkšanu un atgādinot Polijas tiesības uz visu Livoniju (sakarā ar 1578.g. norunām ar Zviedriju un J. Zapoles miera noteikumiem). Delagardi pārtrauca Pērnavas un Oberpoles aplenkšanu, bet noteikti atteicās atbrīvot pārējo okupēto teritoriju. Tad Batorijs sūtī-

64)

ja pie Zviedru ķēniņa Jāņa III Domeniku Allemani. Visi viņa vēsturiskie pierādījumi un kompensācijas solījumi nesasniedz mērķi. Batorijs ļoti gribēja pakārtot sev visu Livoniju; karš ar Zviedriju nebija grūts, jo Zviedrija bija tai laikā vāja un nevarētu stādīt pretī stipra karaspēka. Tomēr apstākļi izrādījās stiprāki par karāļa dzelzs gribu. Kara priekšlikumi neatrada atbalstu šļachtā. Monarcha varas aprobežotība izrādījās fatāla Polijas liktenim.

Polijas- Zviedrijas strīds formēli palika neizšķirts. Faktiski katra puse paturēja to, kas tai piederēja laikā pēc J. Zapoļes miera slēgšanas (sk. karti Nr. 4).

1583.g. Zviedrija un Maskava noslēdza savā starpā mieru, ļoti izdevīgu pirmājam. Cars atzina Zviedrijas iekarojumus ne tikai Livonijā, bet arī Ingrijā un Karelē.⁶⁵⁾ Tā auga un palika stiprs jauns Polijas pretinieks...

Jaunus sarežģījumus Livonijas politikā radīja Magnusa Piltēnes lieta.⁶⁶⁾ nāve 8. martā 1583.g. Livonijā Magnusam piederēja Piltene ar 6 pilīm un 4 pilis Vidzemē - (Karkasa, Hermeta, Rujiena, Ermesa). Kad Magnuss pārgāja Batorija pusē, tas paturēja savus īpašumus. Tomēr Magnusa stāvoklis bija nenoteikts. Viņš meklēja tuvākas saites ar Poliju un lūdza karāli atzīt to par oficiālo vasalu. Batorijs bija ar mieru, bet attiecīgas formalitātes bija jāizpilda Varšavā saziņā ar saeimu. Slimības dēļ Magnuss nevarēja atbraukt uz saeimu; viņš piedāvāja

zvērēt uzticību ar sava sūtņa starpniecību, tas tomēr nesaskaņēja ar Polijā pastāvošiem noteikumiem. Magnuss miris, nepaspējot izpildīt savus nodomus. Polijas valdība uzskatīja, ka tai ir tiesība pievienot Magnusa īpašumus pārējai Livonijai. Ziemeļlivonijas pilis pievienoja bez kavēkļiem, turpretī Piltenes dēļ iesākās strīds ar Dānijas ķēniņu. Atbalstoties uz iedzīvotāju simpatijām, Dānija ātri iejēma Pilteni. Draudēja izcelties karš. Livonijas administrācija sāka gatavot karaspēku. Līdz militāram konfliktam tomēr nenonāca. Batorijs negribēja naidoties ar Dāniju. Viņš piejēma Prūsijas regenta Georga Fridricha piedāvājumu būt par starpnieku Piltenes strīdus izšķiršanā. Ar Dāniju noslēdza līgumu pēc kuŗa Piltene pārgāja Polijas īpašumā, par ko Dānijai vajadzēja dabūt 30.000 tāleru. Finansiēlas grūtības lika atdot Pilteni Georga Fridricha rīcībā, jo viņš aizdeva Polijas valdībai minētos 30.000 tālerus; tādā kārtā Piltenes piederība Polijai bija tikai nomināla.

II. Iekšējā St. Batorija Livonijas politika.

Pēc miera noslēguma ar Maskavu karālis nodevās Livonijas Livonijas organizācijas darbam. Radās jautājums - pie kādiem principiem organizācijas pamatprincipi viņš pieturējās konstruējot Livonijas iekārtu? Batorijs ļoti augsti vērtēja savu monarcha varu. Vēl Toruņas saeimā 1576.g. izteicās, ka viņš piedzimis ne kūtī, bet kā brīvs cilvēks, mīl savu brīvību un sārgās viņu - " jūs paši uzlikāt man kroni

galvā, esmu jūsu īstais karālis, bet nedz mālu, nedz papīra (non fictus, neque pictus), es gribu valdīt un necietīšu, ka kāds uzņemtos par bakalauru man un maniem senatoriem." ^{66a)}

Batorijs centās radīt Polijā stipro centrālo varu, lai glābtu valsti no galīgas anarchijas, kas atvērtu ceļu ārzemes iejaukšanai. Viņš gribēja disciplinēt sabiedrību šai virzienā un šim uzdevumam viņš atrada izpildītājus jezuītu personā. Batorijs dzīvoja un darbojās katolicisma reakcijas laikā, kad Tridentas koncīla iedvesmots katolicizms organizējās un iesāka enerģisku cīņu ar reformētām mācībām. Ļoti lielus pakalpojumus izdarīja katoļu baznīcai jaundibinātais jezuītu ordenis. Polijā katolicisma reakcijas vilnis bija stiprāks kā citur. Protestantisms Polijā nebija sevišķi dzīves spējīgs. Viņa vājā puse bija liela dažādība; pilsoņu starpā bija izplatīts luterānisms. Magnātus un universitātes aprindas interesēja Kalvīna mācība, kuŗa arī palika par raksturīgāko protestantisma formu Polijā. Tad Polijā bija vēl ariāņu (antitrinitāriešu) sektes. Katra no reform. mācībām bija pietiekoši stipra, lai cīnītos ar katolicismu, bet par vāju, lai rastu ko pozitīvu no valsts viedokļa. Viņas cīnījās savā starpā, neprata apvienoties izturīgā organizācijā. Polijas protestanti bija priekš valsts negatīvs spēks arī tāpēc, ka tie stāvēja sakaros ar attiecīgo ārzemes centru - Ženevu, Čechiju, Prūsiju; protestanti nemeklēja kontakta ar masām, kas arī nenāca tiem par labu.

Šādos apstākļos organizēts katolicisms ātri sāka atgūt iepriekšējo stāvokli.

Karālis Sigismunds Augusts ticības lietās bija vienaldzīgs. Ticības strīdos tas neiejaucās. Citādi bija ar Batoriju. Batorijs bija dziļi reliģiozs katolis, Viņam, tomēr, bija svešs tas fanatisms, kas raksturo viņa pēcnācēju Sigismundu III; Batorijs nevajāja disidentus, bet uzskatīja par savu pienākumu rūpēties par katolicismu. Bez tīri reliģioziem motīviem, bija arī citi, kas pamudināja karāli aizstāvēt katolicismu un tā kareivjus - jezuitus. Šie motīvi bija politiskas dabas. Protestantisms savstarpējā cīņā skaldījās un vīta; tautas mazākums, kas bija piejēmis protestantismu, ātri samazinājās. Acīmredzot tas nebija spēks uz ko varētu droši atbalstīties centrāla vara. Disidentu mācībās Batorijs arī nevarēja atrast nekā tāda, kas saskanētu ar viņa absolūtisma tendencēm; taisni otrādi - reformētās mācības ar savu revolūcionāro noskaņu runāja pretīm absolūtisma idejām.

Pavisam citādi bija ar katolicismu. Katolicisms bija apvienots spēks; par to bija tautas vairākums, un, izņemot Reinas kuriju, tas nebija saistīts ar ārzemēm. Bet galvenais ka jezuitu sludinātās idejās Batorijs ieraudzīja to, pēc kā centās pats. Visievērojamākais poļu jezuits Pēteris Skarga, liels patriots un apbrīnojams orators, dedzīgi uzstājās pret Polijā pastāvošo iekārtu. No vienas puses sludinot pasaulīgas

varas atkarību no garīgas, viņš no otras, atzina, ka monarha vara ir no Dieva un prasīja stingras, neaprobežotas centrālas varas - valsts ir miesa, kurai vajadzīga tikai viena galva; ja viņai daudz galvu, tad tā ir grūtas, nāvīgas slimības pazīme. - Skaidri, ka Batorijs noslēdza ar jezuītiem savienību...

Bija vēl viens, ļoti svarīgs moments, kāpēc Batorijs atbalstīja katolicismu; atsevišķie valsts apgabali bija vāji saistīti ar centru. Ticības vienība sekmētu valsts apvienību nešķīsamā vienībā. Par tādu kopējo ticību varēja būt tikai katolicisms, ne sektēs saskaldījušās reformētas mācības. Tāpēc arī St. Batorijs palīdzēja jezuītiem dibināt kolēģijas tanīs valsts malās, kuras bija vāji saistītas ar centru - Polockā, Rīgā, Terbatā, Viļņā.

Kas attiecas uz Livoniju, tad abi minētie momenti - absolūtisms un saistīšana ar centru bija par šīs zemes organizācijas pamatprincipu. Batorijam bija arī vairāk iespējamības ievest viņus Livonijā, nekā valsts iekšienē. Polijā St. Batorijam bija darīšanas ar vēsturiski izveidotu valsts iekārtu. Viņa darbību saistīja ievēlēšanas noteikumi un iespaidīgas valsts kārtas. Turpretīm Livoniju viņš uzskatīja par iekarotu zemi, kura bija jāiekārto no jauna, Sigismunda Augusta laikā pastāvošā iekārta nebija vairs derīga, jo apstākļi bija mainījušies. Pirmā poļu valdīšanas periodā Livonija skaitījās pievienota uz līguma pamata, tāpēc arī centrālā valdība neva-

rēja brīvi rīkoties Livonijas iekārtā. St. Batorijs turpretī domāja ka viņam ir tiesības darboties tā, kā to viņam liek valsts intereses un politiski uzskati. Batorijam bija nepieciešami saistīt Livoņiju ar pārējām valsts daļām arī tāpēc, ka viņas separatisms nesolītu poļiem ilgu valdīšanu - ienaidniekiem tā būtu viegls medījums.

Vēl kara laikā Batorijam izdevās panākt Rīgas padošanos Rīgas Polijai. Sarunas ar Rīgu veda ilgāku laiku. Galu galā 1581. gada Drohičinā panāca vienošanos. Rīga bija atsūtījusi bürgermeistaru Kasparu no Bergenas, rātskungu Nikolaju Eke, pilsētas sekretāru Tostiju, 1. gildes oldermani R. Šrederi un m. gildes oldermani J. Baueru. Pirmie 3 - Kaspars, Eke un Tostijs reprezentēja pilsētas aristokratiju, divi pēdējie - Šreders un Bauers - pilsētas demokratiju.

Rīgas sūtņiem bija līdz sekošas instrukcijas: 1) pilsēta paliek pie evaņģeliskas ticības un patur neaizkarami visas baznīcas, 2) karālis atzīs visas pilsētai agrāko valdnieku dāvinātās privilēģijas, 3) valnis starp pilsētu un pili paliks tādā veidā, kā tagad ir. Ceturtais punkts attiecas uz muitas priekšrocībām.⁶⁷⁾

Karālis apstiprināja viņu prasības, bet ar zināmiem pārgrozījumiem. Viņš pieprasīja sev tiesības ikgadus iecelt burggrafu, kas tiesātu muižniekus, kuŗi dzīvo pilsētā, vai iebraucot izdara kādu noziegumu. Jautājumu par baznīcām

atstāja neizšķirtu, viņu atlika līdz paša karāļa atbraukšanai Rīgā. Tāpat arī atlika jautājumu par valni. Citas pilsētas prasības karālis apstiprināja 14. janvārī 1581. gadā Drohičinā. Līguma dokumentu nosauca "Corpus Privilegiorum Stephaneum"⁶⁸⁾. 16. novembrī 1582. g. viņu apstiprināja Varšavas saeima. Interesantākas šī dokumenta vietas sekošas: pilsēta savienojas ar Poliju un Lietuvu uz mūžīgiem laikiem. Karālis uzņemās nokārtot pilsētas attiecību ar impēriju. Karālis apstiprina visas pilsētas brīvības, tiesības, kā pasaulīgās, tā garīgās lietās, apstiprina visus pilsētas lēmumus, piederumus un robežas, arī sakarus ar Hansu, tiesu, likumus. Rāte var likumus mainīt, bet ar karāļa piekrišanu. Rātei paliek tās iepriekšējie amati. Karālis ieceļ burggrafu no 4 bürgermeistariem. Karālis nedrīkst neviena atlaist no pilsētas dienesta. Rīgas pilsoņi drīkst ar karāļa atļauju pirkt zemes lēmumus. Rīgas pilsētas rīcībā tiek atdota Daugava no Rīgas līdz grīvai. Nedz karāļa ierēdnis, nedz muižnieks nedrīkst piekopt tirdzniecību plašākos apmēros, kā tas bijis līdz šim. Zemnieki var brīvi atvest savas preces uz Rīgu. Ārzemnieki un lauku iedzīvotāji nedrīkst tirgoties Rīgā plašākos apmēros, kā tas bija līdz šim. Pilsētas labā aizliedza preču eksportēšanu caur Buļļiem. Zemnieku, kas nodzīvojis pilsētā 2 gadus, nedrīkst prasīt atpakaļ. Krievu un Hanzas tirgotāji var brīvi nākt uz Rīgu. Lēmumi, kuriem nav mantinieka, paliek pilsētai.

Pilsētas atkarību pastrīpoja tas, ka pilsētai bija ik gadu jāmaksā karālim 1000 guldeņu, bet ja izceļas karš ar tuvākiem kaimiņiem, jāsusūta 300 kareivju.

Kaut šīs privilēģijas nostādīja Rīgu ļoti izdevīgā stāvoklī, tiešam padarīja viņu par valsti valstī, tomēr pilsētā valdīja neapmierinātība. Te vainīgi nacionālie un sociālie iemēsli. Iedzīvotāji - vācieši nebija ar mieru redzēt poļus par saviem valdniekiem; tad pats pilsētas padošanās fakts bija rātes darbības rezultāts. Pilsētā notika cīņa starp aristokrātiskiem un demokrātiskiem elementiem. Demokrātija - ģildes gribēja iegūt lielāko iespaidu pilsētas pārvaldīšanā, bet rāte centās paturēt savu noteicošo stāvokli; rāte agitēja par padošanos poļiem pa daļai cerēdama atrast pie viņiem atbalstu pret ģilžu pretenzijām.

Rīgas pievienošanai bija liela nozīme Polijas-Lietuvas valstij. 1. Viņas rīcībā atradās tagad nepārtraukta krasta līnija no Dancigas līdz Pernavai. 2. Bija pievienota bagāta, bieži apdzīvota tirzniecības pilsēta-osta, caur kuŗu varēja iet vietējo, sevišķi Lietuvas preču eksports un ārzesmes imports. 3. Kurzemei ziemeļos atradās Polijai piederošo zemju josla, kas pastiprināja tās lēņu atkarību.

12. maijā Rīga pirmo reizi sveicināja savos mūrīs monarchu. Batorijam līdz atbrauca Zamoiskis, senatori, Kur⁶⁹⁾ St.Batorijs Rīgā.

zemes hercogs, Magnuss; pilsētā no malu malām saplūda Livonijas bruņniecība. Batorijs atbrauca ar nolūku izšķirt dažus jautājumus attiecībā uz pašu pilsētu un Livonijas organizāciju. Pilsēta satika savu jauno valdnieku ar svinībām un dāvanām.⁷⁰⁾ Tai tomēr neizdevās locīt karāļa gribu savu interešu labā. 19. martā karalis paziņoja, ka pilsētā pielaižamas 2 konfesijas - Augsburgas un katoļu, un ka viņš nolēmis nodibināt pilsētā un ārpus tās katoļu skolas un draudzes. Pilsēta protestēja, bet tas nelīdzēja. Pilsētas sūtņiem Tastijam un Velingam teica, ka katoļu ticības vajadzībām atdodama Domas baznīca ar visiem viņas īpašumiem. Prasības pēc pilsētas baznīcu restaurācijas katolicismam bija bija izteiktas Drohičinas sarunās. Šo jautājumu apsprieda tikai ar rātes priekšstāvjiem, it īpaši ar sekretāru Tastiju, jo ģilžu sūtņi bija opozicionārāki noskaņoti.⁷¹⁾ Sarunas veda Zamoiskis. Zamoiskis sasniedza to, ka deputāti apsolīja baznīcas. Atgriežoties Rīgā Tastijs noslēpa no pilsoņiem dotos solījumus. Rīgā gan viens otrs runāja par to, bet galu galā piemirsa. Tagad, kad karalis atklāti paziņoja savu vēlēšanos, pilsēta nolēma pretoties. Rīdzinieki mēģināja dažādi panākt savu; draudēja ar sacelšanos, lūdza pazemīgi, griezās pie Ketlera starpniecības, solīja naudas kompensāciju. Uz pēdējo Batorijs atbildēja, ka viņš neesot Jūdass, lai pārdotu par naudu savu ticību; rīdziniekiem jābūt apmierinātiem ar to, ka

viņš prasot tikai Doma baznīcu vien.⁷²⁾

Apskatīsim tos argumentus, kādus izvirzīja abas puses savu tiesību aizstāvēt.

Rīdzinieki aizrādīja Batorijam, ka pilsētā nav neviena katoļa⁷³, tā tad katoļu baznīcas ierīkošanai nav nekāda pamata. Viņi operēja arī ar dokumentāliem poļu solījumiem attiecībā uz ticības brīvību un baznīcu paturēšanu. Tas bija rīdziniekiem apsoliīts Radzivila kaucijās un Sigismunda Augusta privileģijās; arī "C.P.S." apsola viņiem ticības brīvību un īpašuma neaizkaramību. Karāļa Domas baznīcas pieprasīšana ir nelikumīga, jo kapituls atdevis viņu pilsētai par 18.000 markām.⁷⁴⁾

Batorijs, kanclers un katoļu garīdzniecība bija par to citās domās. Rīga bija lielākā Livonijas pilsēta un būtu savādi, ja taisni šeit, visas valsts un karāļa ticība "patvertos kaktos"⁷⁵⁾. Ja tagad Rīgā nav katoļu, tas vēl nenozīmē, ka to arī nebūs. Uz Rīgu brauks tirgotāji no Polijas un citām katoļu valstīm. Šeit dzīvos arī karāļa ierēdņi, kaŗavīri, svīta. Baznīcas vajadzīgas arī tiem, kas atgriezīsies katoļu baznīcas klēpī.⁷⁶⁾ Sigismunda Augusta privileģiju solījumiem nevar būt nozīmes - karālis "varot Livonijā pilnā mērā rīkoties pēc paša dota likuma, jo viņš šo zemi, kas pēc nosaukto privileģiju došanas laika bijusi pilnīgi Maskavieša varā, esot iekaŗojis vienīgi ar ieročiem, bez kā livoņi būtu labprātīgi viņam pade-

vušies"⁷⁷⁾. (Sig. Augusta priv. Īstenībā neattiecas uz Rīgu, jo Rīga taču 1561. g. Livonijas-Lietuvas ūnijā neiegāja. Tā tad atsaukšanās uz minēto dokumentu nebija juridiski pamatota. Tāpat arī karālis varēja neievērot Radzivila kauciju saturu - Rīgas padošanās notika ne uz šo kauciju, bet uz "C.P.S." pamata) Kas attiecās uz "C.P.S." noteikumiem, tad tur gan minēts, ka pilsētai paliek visas īpašumi. Bet karālis uzskatīja, ka baznīcas, un it sevišķi Doma, nav pilsētas īpašums, jo kapituls atdevis baznīcas tikai pārvaldīšanā. Aktā par Jāņa baznīcas restavrācijas nobeigšanu mēs lasām: "par pamatu Doma baznīcas un visu garīgo varas mantu piederībai uzskata un ievēro vienīgi kapitula vēstuli, kurā pilsētai piešķirta tikai pārvaldīšana un pie tam uz zināmu laiku."⁷⁸⁾ Kas attiecās uz ticības brīvību (luterticīgiem), tad karālis to nepārkāpa, jo luterticīgie varēja palikt pie savas konfesijas.

Poliem tomēr bija jāievēro ļoti naidīgs pilsoņu noskaņojums. Apspriežoties ar jezuitu Pēteri Skargu, kas kopā ar citiem jezuitiem (starp tiem pāteru Laternu) bija atbraucis karālim līdz, nolēma atstāt Domas baznīcu pilsētai, bet tās vietā atjemt Sv. Jēkaba un Sv. Madaļas baznīcas ar Cistertiešu klosteri. Rīdzinieki tomēr pretojās; pa daļai tie baidījās, ka minētās 2 baznīcas ir tikai ievads nākošajai darbībai šādā garā, sevišķi tāpēc, ka karāļa tiesības uz Doma baznīcu kā

katedri, bija vislielākās un viņš tādā kārtā varēja atjaunot savu prasību pret viņu.⁷⁹⁾ Šī pretošanās izsmēla karāļa pacietību. Viņš nolēma, ka gads pilsoņu atbildi līdz 6.aprilim. Rīdzinieki padevās. 7.aprīlī Batorijs izlaida 2 aktus.⁸⁰⁾ Ar pirmo viņš atteicās no savām tiesībām uz Doma un citām pilsētas baznīcām, izņemot Sv.Jēkaba un Sv.Madaļas baznīcu un pie pēdējās piederošā klosterā. Aktā ir interesanti momenti: "mēs mūsu veco atstāto kūrīju, kas reiz piederēja Rīgas archibīskapam un atrodas pie pašiem Rīgas pilsētas mūriem, bet kas tagad pieder mums (quae nunc juris nostri est), lai to atjaunotu sabiedriskai lietošanai un ērtībai un bez tam arī kanoniķu mājas un kapitulāriju, kā arī tukšos gabalus, kas agrāk piederēja kapitulam un kas citiem nebūtu nodotas, kā arī visu, kas atrodas iekšpus pilsētas mūriem - mēs dāvājam šiem pašiem mūsu pilsoņiem un nododam uz mūžīgiem laikiem." - "Bet tādēļ, ka no šo kanoniķu un kapitulu mājām mums pienākās dažas nodevas, šo vērā ņemot mūsu Rīgas pilsoņiem mums vajadzēs maksāt ik gadus uz mūžīgiem laikiem 100 poļu florinus, ko viņi arī brīvi uz sevi uzņemās; šo (naudu) mēs savā un savu pēcnācēju vārdā no šī brīža dāvinam, asignējam un pieskaitam uz mūžīgiem laikiem šīs Rīgas pilsētas Sv.Jēkaba baznīcas katoļu garīdznieku rīta vajadzībām"...

Ar otro aktu karālis atņem luterāņiem augšā minētās baz-

nīcas. "... visvairāk mums likās lietderīgs esam mūsu padevības dēļ pret Dievu un arī mūsu ķēnišķīgai cienībai, lai mēs atjaunotu (restavrētu) tagad uz priekšu šinī pilsētā dažas baznīcas katoļu un svētās Romas baznīcas rītam mūsu (resp. karavīru, svītas un c.), ka arī citu ļaužu un pilsoņu, tāpat arī ieceļotāju un arīdzan to zemnieku, kas bija uzturējušies katoļu ticībā vai pie viņas atgriezīsies, vajadzībām". "Mēs tomēr brīvi atļaujam ikvienam mūsu pilsētā piekrist, vai nu katoļu ticībai vai Augsburgas konfesijai, un tām sekot, bet (ar to noteikumu) lai nevienam netiktu noliegta katoļu ticības apliecināšana nedz ar dažādiem sodiem, vai sabiedrisku piespiešanu, vai trūkumu (resp. vai trūkuma radīšanu), vai pārmetumiem ne no civiliestāžu, nedz kādu privātu personu puses; mēs bārgi brīdinam un aizliedzam (piedraudot) ar mūsu niknumu un (sodītāju) ievērību, tāpat ka mēs negribam nevienu atbaidīt no šīs Augsburgas konfesijas nedz ar varu, nedz draudiem, vai ar citiem sliktiem līdzekļiem."

Valsts saeima apstiprināja šos aktus 16.novembrī 1582.g.

Atstājot 2. maijā Rīgu, Batorijs parūpējās lai viņa pasākumi nebūtu velti. Instrukcijās ko tas atstāja Livonijas vietniekam,- Viļņas biskapam (vēlāk kardināls) Radzivilam un un viņa padomdevējam savam sekretāram Solikovskim bija teikts, lai tie rūpējās par baznīcām un katolicisma pieņemšanu,

lai pielaiž katoļus pie administratīviem amatiem, bet arī pret disidentiem lai izturās lojāli.⁸¹⁾

Rīgā Batorijam nācās izšķirt arī citus svarīgus jautājumus. Rīgā bija sabraukuši daudz muižnieku, kas steidzās paziņot karalim savas sūdzības, prasības un lūgumus un saņiegt agrāko privilēģiju apstiprināšanu. Muižniecība iesniedza karalim sekoša satura petīciju: lai viņš parūpējas par livoniešu atbrīvošanu no Maskavas gūsta; lai muižnieki atdabū atpakaļ kara laikā pazaudētās muižas, un tas lai notiek jo ātrāki tāpēc, ka lielākā daļa galīgi izpostīta; lai administratīvās vietās ieceltu viet-ējos vāciešus.⁸²⁾

Batorijs neturēja par vajadzīgu sevišķi ievērot muižniecības intereses. Viņš nevarēja gaidīt no šīs kārtas savu plānu atbalstīšanu, jo viņa piekopa sociāla un politiska separatisma politiku. Par gūstekņiem Batorijs atbildēja, ka vispirms jānoskaidro, kādos apstākļos tie bija aizvesti uz Maskavu - viņam, Batorijam, kas izrāva Livoniju no Maskavas cara, izglāba zemi no cara atriebības, ir tiesības ievērot starpību starp tiem, kas palika poļiem uzticīgi un tiem, kas izturējās nodevīgi. Kas attiecas uz zemes piešķiršanu, tad uzticīgiem gan atdos zaudētos īpašumus, bet par citiem lems saeima. Vācu monopoltiesības uz amatiem karālis uzskatīja par nepamatotām. Viņš solīja neizslēgt no amatiem tos vāciešus, kas izrādīsies spē-

jīgi, bet nepielaist pie tiem poļus un lietuviešus taču būtu liela netaisnība, jo pēdējo nopelniem un upuriem bija iekaroja Livonija. (Starp vāciešiem arī nebija daudz tādu, uz kuŗu uzticību varētu pilnīgi paļauties)⁸³⁾.

Karāja atbilde muižniecībai bija pirmā rūgtā indes pile, kas sāka bojāt muižnieku privileģētā stāvokļa veikli sapīto tīklu.

Batorijs atstāja Livoniju neapmierinātu, naidīgi noskaņotu. Muižniecība domāja sasniegt savējo citā ceļā, griežoties ^{1582.g.} saeima. taisni pie saeimas. Viņi ieradās Varšavas saeimā 1582.g.rudenī, bet arī tur neatrada atbalsta. Deputāti aizbrauca nekā nesniedzot.

Šai saeimai bija jāizstrādā Livonijas iekārta. Batorijs gribēja "lai visa tauta organizē provinci, kuŗas iekarošanā visa tauta piedalījās"⁸⁴⁾. Tomēr saeima neparādīja sevišķas intereses pret tik nopietnu jautājumu.⁸⁵⁾ Seimā izcēlās strīds ap to, vai Livoniju inkorporēt Lietuvai vai visai valstij, t. i. Polijai un Lietuvai kopā. Pirmo projektu aizstāvēja lietuvieši. Poļi izturējās samērā pasīvi. Tad uzstājās Zamoiskis. Viņš aizrādīja, ka viņš to nepielaidīšot, ka šāda rīcība ir ļoti netaisna, jo pats cars varētu liecināt, ka Livonijas iekarošanas nopelni piederot poļiem...⁸⁶⁾

Livoniju inkorporēja abām - Polijai - (kronim) un Lietuvai.

1582.g. 4.decembrī izdeva "Constitutiones Livoniae"⁸⁷⁾, Consti-
kas deva jauniekarotai zemei pilnīgi jaunu iekārtu. "Konstitu- tutiones
cijās" valdība pastrīpo, ka Livonija ir valsts province, nevis Livoniae
kāda zeme, kas pievienota ūnijas ceļā; tāpēc arī lietāts jē-
dziens, ka konstitucijas dotas aiz zēlastības. Pirmais paragrafs
runā par katoļu bīskapistes nodibināšanu Cēsīs.

Karālis izvēlēja šo pilsētu par katolicisma centru Livo-
nijā viņa ģeografiskā stāvokļa dēļ zemes vidū un arī tāpēc, ka
Cēsu iedzīvotāji reliģiskā ziņā bija daudz lojālāki noskaņoti
kā piem. Rīgā. Pēc Polijā sen praktizētas parašas ķēniņš dibi-
nāja jauno bīskapisti patstāvīgi. Kaut tas zināmā mērā aizskā-
ra pāvesta patmīlību, tas tomēr deva savu piekrišanu. Bīskapi-
sti bagātīgi apdāvināja, viņai atdeva Valmieru, Trikatu, Burtnie-
ku Vrangelshofu un Ropāžus; atsevišķas pilis un mājas Cēsīs,
Pērnavā, Tērbatā un Felinā.⁸⁸⁾ Par bīskapu nozīmēja Al.Melinski,
viņš tomēr mira pirms stāšanās amatā. Tad iecēla Johanu Patri-
tiusu. Viņš arī bija par faktisko pirmo bīskapu.⁸⁹⁾

Ticības jautājumu "Konstitucijas" izšķīra tā: Augustia-
nae Confessionis unica post Religionem Catholicam introducta
est (2.paragrafs - De dissidentibus in religione).

Livoniju sadalīja 3 prezidiātos - Cēsu, Pērnavas un Tēr-
batas (apm.robežas sk.karti Nr.4). Prezidiāti sadalījās tālāk
starostātos jeb traktātos. Augstāko varu piešķīra administrā-

toram jeb karāja vietniekam, kuŗu iecēla karālis. Prezidiātus pārvaldīja prezidenti; viņus iecēla vai nu karālis, vai administrātors vai karāja komisāri. Prezidentam piederēja liela civila un militāra vara. Kara laikā tie līdz ar kara spēku ieradās kara laukos. Katra prezidiāta kara spēks pulcējās zem chorunža (vexilliferi) karoga. Traktatus pārvalda kapitāni. Īpaši ierēdņi - podkomoriji (succamerarii) izskata cauri privātas zemes īpašumu robežas lietas. Finanču administrāciju atdalīja no pārējās. To pārvaldīja karāja ieceltais kvestor provincialis. Viņš uzraudzīja nodokļu vācējus atsevišķos iecirkņos.

"Konstitūcijas" restavrēja veco Livonijas instanci - landtagu, kas nosaukts "conventus necessitatis publicae causa". Atšķirās no agrākā ar to, ka 1) viņā trūka veselu 2 kārtu - ordeņa un garīdzniecības, 2) tā nebija vispārēja muižniecības sanāksme; jaunā landtagā piedalījās tikai prezidiātu muižniecības vispārējā sanāksmē izvēlētie deputāti. 3) Uz landtagu sūtīja savu sūtni Kurzemes hercogs.

Pilsētas atsūtīja 5 deputātus - 2 no Rīgas, pa 1 no Tērbatas, Pērnavas, Cēsīm. Landtaga laiku un vietu noteica karālis. Blakus agrākajām funkcijām landtaga pienākums bija vēlēt 6 deputātus, ja priekšā stāvēja valsts lielā saeima. Landtags sadalījās 3 nacionālajās kurijās - poļu, lietuviešu, vācu. Katra kurija sūtīja pa 2 deputātiem.

Tiesas iekārta bija sekoša: katrā prezidiātā organizēja zemes tiesu. Šai tiesai bija padoti visi iedzīvotāji kā civilās, tā arī krimināllietās. No šīs tiesas kompensācijas izslēdza lietas saistītas ar kroņa zemēm. Zemes tiesnesi ieceļ karālis no 4 muižnieku kandidātiem, 6 tiesneša piesēdētājus no 12 muižnieku kandidātiem, sekretāru - notāru no 4 kandidātiem.

1561.g. Livonija izteica vēlēšanos redzēt zemē apelācijas instanci. "C.L." ierīkoja "Conventus publicus judiciālis". Šī tiesas landtaga sesijas notika 2 reizes gadā - pavasarī un rudenī. Tiesas landtagā piedalījās bīskaps, visi 3 prezidenti, Cēsu starasts, kvestors provinciālis, 3 succamerarii, 2 Rīgas deputāti, 1 Tērbatas un 1 Cēsu. Sēdes vadīja administrātors vai karāļa komisārs. Uz šo landtagu gāja visas apelācijas no zemes tiesām un no pilsētām. Lēmums bija galīgais, izņemot kārtu un goda lietas.

"Konstitucijās" tiek solīts, ka Livonija savā praksē lietās vietējos likumus, tikai lietājot tās jāievēro arī karāļa un valsts likumi - ar tādu pajēmienu Polijas valdība mīkstināja Livonijas tiesas separatismu.

Pilsētas ierīkoja savas tiesas saskaņā ar to privileģijām. Pilsoņi un pilsētas administrācija nedrīkstēja nedz aizturēt, nedz arestēt, nedz tiesāt muižniekus; vajadzības gadījumā muižnieki bija jāizdod prezidentam vai zemes tiesnesim

"nisi in casibus recentibus, actionibus criminalibus".

No cita "Konstituciju" satura atzīmēsīm vēl sekošo: zemnieki var brīvi vest savus ražojumus uz pilsētu pārdošanai. Neviens zemnieks nedrīkst nēsāt ieročus, izņemot gadījumus, kad tas dodas ar kungu medībās vai arī apsargā vispārīgo mieru. Tirgotāji vai ārzemnieki nedrīkst nekā pirkt sādžās un lauku sētās. Muižniecībai padotie zemnieki (subditi Dominorum) lai ved preci uz pilsētām un pārdod brīvi tirgus laukumā (res suas vendibiles in civitatem ducant, inque foro publico venales exhibeant - 23 pants "De mercimoniis rusticis"). Administrācijai bija jāapsargā tās krievu preces, kas caur Rīgu un Pērnavu gāja pa jūru uz Poliju vai Lietuvu.

"Constitutioe Livoniae" īstenībā pirmie Polijas valdības likumi attiecībā uz Livoniju. "Sig.Aug.priv." nevaram uzskatīt par tādiem - tās nav izstrādājusi valdība, bet muižniecība; karāļa parakstīto muižniecības petīciju nevaram uzskatīt par valsts likumiem. Tad "Sig.Aug.privileģijas" ievēroja tikai vienu - muižnieku šķiru, bet ne visas valsts kārtas, kas arī sašaurina viņas juridisko vērtību. Kā redzējām "C.L." aptver visas Livonijas kārtas - muižniecību, pilsonību un zemniecību.

Varšavas saeimā izskatīja cauri vēl vienu Livonijas jau- Agrārā tājumu. Tas stāvēja sakarā ar karāļa agrārās reformas projektu. reforma. Šī projekta pamatdoma bija sekoša:redukcijas ceļā iegūt valsts

zemes fondā plašus domeņus, novietot tanīs zemniekus, kas apstrādātu viņiem piešķirtos zemes gabalus zem valsts ierēdņa uzraudzības. Tāda zemnieku sistēma būtu daudz izdevīgāka par muižnieku sistēmu, jo muižnieki bija brīvi no nodokļiem. Šīs reformas izvešana sekmētu centrālās varas nostiprināšanos, jo valsts regulārie ienākumi stipri paceltos; bet finansiēlās grūtības bija taisni tas stūrakmenis, uzduroties uz kuŗa monarhu vara zaudēja savu nozīmi.

Par agrāro reformu Polijā nevarēja domāt. Tā savestu Batoriju konfliktā ar šļachtu, kuŗa viņu izvēlēja un uz kuŗas viņš atbalstījās cīņā ar magnātiem. Šļachta, saprotams, negribēja nedz zaudēt muižas, nedz pabalstīt karāli viņa absolutisma tieksmēs. Atstāt muižniekus un meklēt citus sabiedrotos bija neiespējams, jo pilsoņi un zemnieki nebaudīja nekādas politiskas tiesības.

Citādi apstākļi bija Livonijā. Tur Batorijam nebija sevišķas nepieciešamības rēķināties ar vācu muižniecību, bet poļu šļachta labprāt pabalstīja redukcijas ideju Livonijā, jo cerēja uz amatiem jaunajos kroņa domeņos. Varšavas Saeima nolēma pārbaudīt Livonijas muižniecības dokumentus uz muižu turēšanas tiesībām; muižas, kas iegrādītos Chodkieviča piešķirtas vai arī atpakaļ līdz pēdējā archibīskapa Vilhelma miršanai, nolēma reducēt. Šo savu rīcību saeima motivēja ar to, ka

ilggadīgs kara periods ienesa lielu sarežģījumu muižu turēšanas tiesībās. Zināmos gadījumos muižas nolēma atstāt viņu agrārkajiem īpašniekiem; tās paturēja tie muižnieki, kas kara laikā darbojās poļu labā, vai vismaz izturējās neitrāli. Turpretim visi tie, kas darbojās pret Poliju, muižas zaudēja. Šo valdības lēmumu paziņoja Livonijai 1583.g. marta mēnesī landtagā J.Pekoslavskis.⁹⁰⁾ Tas bija sāpīgs sitiens Livonijas bruņniecībai, jo jautājums par muižu paturēšanu bija visu viņu prasību degpunktā. Reformu izveda ātri un enerģiski. Reducētās zemes kopā ar citiem kroņa domēņiem radīja prāvu valsts fondu, uz kuru karālis aicināja arī kolonistus no Polijas un Lietuvas. Kolonistiem solīja brīvību no nodokļiem līdz 10 gadiem un dažiem īpašuma tiesības. Līdzās zemniekiem brauca arī šlachta. Nometinot poļu šlachtu Livonijā karālis sekoja vēl kādam plānam: viņš piešķīra šlachtai zemi ne tāpēc, lai "more nostro gaudeat libertatibus", bet lai sajemot vēsti par ienaidnieku dotos karā, kad viņiem pavēlēs.⁹¹⁾

Acīmredzot ķēniņš gribēja radīt Livonijā pilnīgi atkarīgo no viņa feodālo muižniecību.

Visas kroņa zemes sadalīja 3 starostatos: Aluksnes, Kokneses un Tērbatas. Kroņa zemēs atrodošās pilis dabūja vienīgi poļi un lietuvieši, jo Livonijas bruņniecībai nevarēja uzticēt tik nopietnus postepus.

Kroņa domeņu ienākumus paredzēja izlietāt 1.Livonijas aizsardzībai, sevišķi pierobežu piļu uzturēšanai; 2.valsts kases fondam; 3.katoļu baznīcas vajadzībām - bīskapistei, baznīcu uzturēšanai.⁹²⁾

Livonijas landtagā paziņoja vēl citu valdības lēmumu: zemes iekšienē bija jālikvidē visas mazās pilis un uz priekšu tādas nedrīkstēja celt. Līdzīgas rīcības atrada vietu arī Polijā un Lietuvā - mazās pilis sagādāja briesmas kara laikā - ienaidnieks viegli tās iejēma un nostiprinājās. Līvonijas bruņniecība par šādu lēmumu ļoti apvainojās, jo šai solī ieraudzīja neuzticību sev.

Muižniecības un karāļa attiecības vēl vairāk paasināja tas apstākļi, ka Batorijs ielaida Livonijā jezuitus. 1583.g. Livonijā ieradās 12 jezuitu ar kompanu priekšgalā⁹³⁾. Jezuiti iesāka enerģisku darbību. Sevišķi daudz vērības tie piegriezta zemniekiem. Viņi ātri iepazinās ar jauniem apstākļiem, iemācījās zemnieku - latviešu un igauņu valodu, sāka izdot šinīs valodās sarakstītas grāmatas. Citas šķiras jezuiti mēģināja atgriezt katoļu baznīcas klēpī dibinot koleģijas - Tērbatā, Polockā, Viļņā. Karālis piešķīra Rīgas koleģijai savu ienākumu daļu (1/3) no Rīgas muitas. Kaut luterticīgie netika apspiesti savā ticībā, šāda karāļa katolicisma aizstāvēšana izsauca zemē lielu naidu. Sevišķi asi tas izpaudās Rīgā. Baznīcu atjemsana,

Jezuiti
Livonijā

Jezuitu ielaisana pilsētā un nacionālais antagonisms savienojumā ar sociālajām nesaskaņām rātes un ģilžu starpība par iemeslu t.s. "kalendaru nemieriem". Pilsētas uzbudinājums bija tik liels, ka nemiernieki mēģināja iejaukt Zviedriju. Nemierniekiem izdevās dabūt varu savās rokās; jezuitus izdzina no pilsētas. Karāļa vietniekam Radzivilam neattaisīja pilsētas vārtus. Beigās arī rāte bija spiesta atstāt pilsētu. Vara pārgāja pie demokratiskiem elementiem.

Poļu intereses saskanēja ar rātes interesēm. St.Batorijs mira, nepaspējot ievest pilsētā veco kārtību.

Batorija sociālā politika Livonijā stipri atšķīrās no tās, Sociālā politikā pie kuņas tas bija spiests pieturēties Polijā. Polijā viņa vienīgais atbalsts bija šlachta. Turpretim Livonijā tam vajadzēja pilsētas. Livonijas ostu dēļ viņš taču sarīkojis karu. Šai zemē pilsoņiem piederēja politiskas tiesības; pilsoņi bija bagāta, iespaidīga kārta; pie tās, bet ne pie bruņniecības viņš varēja atrasta atbalstu savam absolūtisma ideālam. Batorijs varēja brīvi izvēlēties, uz kā tam labāk jāatbalstās, jo viņš nebija saistīts ne ar kādiem solījumiem, kā piem. Sigismunds Augusts. Batorijs izvēlējās demokratiskāko virzienu; viņa politika bija labvēlīga pilsoņiem un zemniekiem.

Batorija pretīmnākšana pilsoņiem labi redzama abos lielākos Livonijas dokumentos - "C.P.S." un "C.L." Pilsoņiem at-

ļauts iegūt īpašumus uz laukiem uz tādiem pat noteikumiem kā muižniekiem. (Polijā pilsoņi šīs tiesības nebaudīja). Ļoti ziņmīgs landtaga restaurēšanas fakts - landtagā piedalījās arī pilsoņu deputāti, kas lika šķēršļus muižnieku bezkontroles gribas izpaušanai. Batorijs atcēla arī noteikumus, kas aprobežoja tirgotāju tiesības: kā augšā redzējām, zemnieks varēja brīvi pārdot visus savus ražojumus pilsētu tirgos; tas bija iepriekšējo noteikumu mīkstinājums pilsoņu (un arī zemnieku) labā, jo pēc Sigismunda Augusta privileģijām (20.pants) dažas preces pilsoņi varēja pirkt no zemniekiem (piem. ādas), tikai ar muižnieku starpniecību. Ja ievērosim vēl pilsētas tirdzniecības un tiesas brīvības un privileģijas, jāsaprot, ka Batorija politika bija pilsoņiem labvēlīga. Sevišķi tas redzams salīdzinot ar Sigismunda Augusta privileģijām, kur pilsoņi ir pavisam ignorēti, kur pat landtags nav minēts, jo pie viņa būtu jāpielaiž arī pilsoņi, bet bruņniecība gribēja valdīt neaprobežoti viena pati. Bruņniecībai bija apsoltas visas tās tiesības un priekšrocības, kuŗas baudīja poļu muižniecība (Sigismunda Augusta privileģiju 8.pants), tas nozīmēja, ka arī attiecībā pret pilsoņu kārtu tie iejentu tādu pat stāvokli kā šļachta, bet, kā zināms, pilsētas Polijā nebaudīja nekādu politisku tiesību.

Batorija attiecības pret zemniekiem arī liecina par tā politikas demokratisko nokrāsu. Batorijs gan nedomāja par

dzimtbūšanas likvidēšanu, tādas idejas 16.gadusimtenī bija pilnīgi svešas un identificējās ar zemkopības iznīcināšanu. Batorija negribēja, lai zemnieks pārvērstos par muižnieku vērgu. 16.g.s. radās tieksmes formulēt zemnieku atkarību no muižniekiem ar termiņiem servitas, servus. Šī tendence saskatāma arī Sig.Augusta privileģijās. Šī dokumenta 20,22 un 26 panti aprobežo zemnieku tirdzniecības brīvību, noklusē brīvos zemniekus, pielīdzinot tādā kārtā viņus dzimtsilvēkiem un atzīst muižnieku jurisdikciju par zemnieku, noārdot tādā kārtā visus šķēršļus muižnieku patvaļībai un pārvaldībai par zemniekiem. Pavisam citādu noskaņu atrodam "C.L." 23.pantā lasām: "Cum vero suprectis temporibus plebem rusticam miris modis pressem in Livonia fuisse audiamus, eam ad tolerabilem statum reducendam eiusque rei rationes aliquas in Conventu Provincialis iucundas censemus, ad quam nos quoque autoritatem nostram et ordinationem communicato cum Provincialibus in eadem conventu consilio, adhibebimus."

Apskatot "C.L." un "C.P.S." jau minējām par to, ka zemniekiem atļāva brīvi vest preces uz pilsētu, ka bēgļi varēja atrast patvērumu pilsētās un pēc 2 nodzīvotiem tur gadiem dabūt pilsoņa tiesības.

Arī Livonijas administrācija rūpējās par zemnieku dzīves atvieglināšanu. Muižnieku attiecības pret zemniekiem no-

sodīja alūksnes starasts Penkoslavskis, asi pārmetot muižniekiem zemnieku apspiešanu: klausās un sodi, ko muižnieki uzliekot zemniekiem, nedzirdēti pat pie pagāniem; karālis negribot ciest tiranijas tā iekaņotā zemē; valdnieka pienākums esot gādāt par visiem saviem pavalstniekiem; karālis gribot, lai uz priekšu muižnieki citādi izturētos pret zemniekiem un neprasītu no viņiem vairāk kā pienākas.⁹⁴⁾

Vācu muižniecība ironiski vēroja St. Batorija cenšanos uzlabot zemnieku materiālo un tiesisko stāvokli. Viņa izsmēja karāļa pasākumus šai virzienā kādā anekdotē, ko atstāsta Gadebušs. Gribēdams atvieglināt zemnieku stāvokli karālis starp citu domāja rīkšu soda vietā ievest naudas vai kādu citādu sodu. Viņš gribēja dzirdēt pašu zemnieku spriedumu šai lietā. Zemnieki metās ceļos un lūdza, lai viņš labāk atstāj visu pa vecam, jo viņi esot novērojuši, ka visi jaunumi nāk viņiem tikai par sliktu. Karālis pasmējās par tādu izturēšanos un teica: "Viņi pieturās pie savām sliktajām barbaru parašām vēl vairāk kā rīdzinieki pie savām brīvībām. Phryx plagis emendatur: ergo emendetur." Gadebušs jau apšaubā, ka šīs anekdotes pirmsacerējums attiecas uz Batoriju. Tas nāca laikam no Kurzemes, kur hercogs Gothards deva savai sievai atbildi līdzīgu minētā anekdotē. Ka anekdoti pierakstīja St. Batorijam, tad izskaidrojumu tam varētu meklēt tanī apstākļī, ka 1. St. Batorijs,

liels latīņu valodas pratējs, labprāt un bieži citēja klasiskus, 2. viņš arī gribēja palīdzēt zemniekiem.

Kaut šī anekdote domāta izjokošanai, tomēr tanī slēpjas 2 ievērojami vēsturiski momenti - ka karālis tiešām gribēja zemniekiem labu, ka viņa rūpes par zemniekiem nebija demagoģija vien, un arī tas, ka zemnieku apspiešana no muižniekiem pieauga (zemnieki aizrādīja, ka visi jaunievedumi nāca viņiem tikai par ļaunu).

Ja mēs tagad jautāsim, kā Batorijs izturējās pret trešo, iespaidīgāko Livonijas kārtu - muižniecību, tad jāsaka, ka muižniecībai bija iemesli būt neapmierinātai ar jauno valdnieku. Sigismunda Augusta privileģijas deva muižniecībai visu, ko tā vēlējās. Viņas tiešām nostādīja muižniecību tādā stāvoklī, ka varētu teikt - muižniecība bija privileģēta valsts valstī. Tai piešķīra visus tos labumus, kurus šlachta baudīja Polijā un vēl "speciālas" priekšrocības. Sociālais separatisms, neaprobežota vara par zemniekiem, brīvība no nodokļu maksāšanas un ikkuriem valsts pienākumiem, amati, tirdzniecības privileģijas, muižu paturēšana u.t.t., u.t.t.

Bet ko mēs saskatām Batorija darbībā? Censanos nostiprināt centrālo varu; katolicisma ieviešanu; muižu redukciju; zemnieku aizstāvēšanu; pilsoņu atbalstīšanu; amatu piešķiršanu poļiem un leišiem; iekšzemes piļu likvidāciju... šeit muižnie-

ki nevarētu saskatīt nekā sev iepriecinoša. Batorijs noteikti ignorēja muižnieku intereses, Iemesls tam meklējams muižnieku kārtas nederība no valsts viedokļa. Muižnieki bija par daudz iestiguši egoistiskās rūpēs par savu privileģiju sargāšanu un pavairošanu. Tie nedarbojās visas zemes labā, augstākie principi bija viņiem sveši. Muižnieki atzina par savu kungu to, kas vairāk solīja viņu kārtai. To labi pierāda viņu nosvēršanās te vienas, te otras valsts pusē: vispirms pievienojās Polijai; poļu - krievu kara laikā "praktizēja" ar Magnusu un Maskavu, tad pieķērās Zviedrijai, kas "vairāk solīja", bet arī pie tās turējās tik ilgi, kamēr neatradās "vairāksolītājs" Krievijas personā.

Stefanam Batorijam viņa pret bruņniecību vērstā politika izmaksāja dārgi. Laika biedri un to pēdās vācu vēsturnieki asi nosodīja pašu karāli un tā politiku. Viņi tēlo Stefanu kā katoļu apgalmojuma. licisma fanātiķi, kā tiranu, zemes tiesību pārkāpēju. Par "C.I." tie runā ar vislielāko naidu. Par "Konstituciju" izdošanas dienu viņi raksta: "Der Fluch der Götter lastete auf ihm. Solch ein Tag war der 18.Juli, der dies Alliensis, der Tag der Schlacht an der Allia, als das republikanische Rom zum ersten und einzigen Mal die Beute fremder Eroberer wurde. Ein dies Alliensis in der livländischen Geschichte aber ist der 4.Dezember, der Tag, an welchem vor 300 Jahren die erstetiefe Bresche gebrochen

wurde in das livländische Landesrecht."

Mierīgāk observējot šī izcilus valdnieka darbību, rādās cits iespaids. Minētie pārmetumi nav dibināti. Nevar noraidīt faktu, ka Batorijs gribējis redzēt Livoniju katolisku un mēs jau zinām, kāpēc viņš to gribēja: viņš pats bija ticīgs katolis, katolicisms atbalstīja absolutismu un katolicisms saistītu Livoniju ar pārējām valsts daļām. Bet fanatisma pie Batorija mēs neredzam, jo viņš neķērās pie varmācīgiem līdzekļiem savas ticības uzspiešanai nedz Polijā, nedz Livonijā. Viņa spertie soļi Livonijā katolicisma labā arī nerāda nekā sevišķi pārsteidzoša: visos aktos tas pastrīpoja, ka luterticīgie bauda ticības brīvību; viņš arī brīdināja administrāciju no protestantu apspiešanas (piem. instrukcijā Radzivilam - sk.augstāk). Ka viņš atjēma rīdziniekiem 2 baznīcas, nodibināja bīskapisti, apdāvināja to no kroņa īpašumiem, ka nosauca protestantus par disidentiem, un ielaida Livonijā jezuitus, kuŗi darbojās visā valstī - tas vēl nav nekas liels, neliecina, ka Batorijs pārkāpa atturības un mērenības robežas sevišķi ievērojot to, ka viņš bija šīs provinces iekārrotājs. Kas attiecas uz jezuitiem, tad to darbība atnesa zemniekiem ne ļaunumu, bet taisni labu; ar savu piemērošanos apstākļiem jezuiti deva latviešiem un igauņiem daudz tāda, kas padarīja bagātāku viņu reliģisko jūtu dzīvi; jezuiti atnesa zemniekiem pirmās kultūras sēklas, mācot

viņus lasīt, izdodot grāmatas. Katrā ziņā protestantu mācītāju zemnieku ignorēšana iztur mazāk kritikas, ka jezuitu katoļlicisma izplatīšana.

Nav dibināts arī pārmetums, itkā Batorijs bija tirāns, zemes tiesību pārkāpējs. Šis zemes tiesības pēc muižnieku domām Polija apsoliņa ievērot "Sigismunda Augusta privileģijās". Rodas jautājums, vai Batorijam vajadzēja ievērot šo dokumentu, jeb tam bija juridiskas un morāliskas tiesības iekārtot Livoniju tā, kā to viņam diktēja viņa labā valsts vīra prāts un valsts intereses. Jāatbild, ka šī tiesība brīvi rīkoties Livonijā viņam bija. Viņš taču iekarojis Livoniju, atjēmis Livoniju Maskavas caram, kad tā bija visa iekarota no krieviem. Paši livonieši kara laikā izturējās pa lielākai daļai naidīgi un nodevīgi pret poļiem. Līdz ar Livonijas iegūšanu ar varu, ieročiem, savas tautas enerģiju un asinīm, 1561.g. Livonijas padošanās akts zaudēja savu nozīmi. Citi zemes iegūšanas apstākļi radīja arī uz citādiem principiem pamatotu zemes iekārtu. Arī ".S.A.privileģiju" juridiskā nevērtība pamudināja Batoriju ignorēt šo dokumentu - vienas šķiras priekšrocības un brīvības nevarēja likt valsts likumdošanas pamatā.

Visu apvainojumu un pārmetumu īstais iemesls ir muižnieku neapmierinātība ar karaļa politiku, ka viņš neatbalstīja to šaurās, egoistiskās prasības, ka viņš mēģināja iznīcināt

privileģēto valsti valstī... Tāpēc arī muižnieki sāka meklēt citu valdnieku un piegriezās Zviedrijai - tā bija tālāk par Poliju un tāpēc arī iejaukšanās Livonijas, resp. muižnieku brīvībā nevarēja būt aktīva...

Stefana Batorija persona un darbība rāda mums lielo ka- Noslēgums. ra vadoni, izcilus administrātoru, veiklu diplomātu. Apbrīnojama viņa enerģija un neatlaidība, viņa spēja ātri orientēties visgrūtākos apstākļos. Stefans Batorijs pieder tiem lieliem valsts vīriem, kuri prot uzstādīt sev augstus mērķus, izvēlēt pareizus līdzekļus mērķu sasniegšanai un neatlaidīgi iet reiz nospraustā ceļā. Visu to labi pierāda Stefana Batorija Livonijas politika. Viņa valdīšanai tomēr piemīt dziļa traģiska nokrāsa - tauta nesaprata savu labo ģeniju, jo tā bija par daudz sastingusi garīgi, par dziļu iestigus sīkās intrigās, ķildās, savas kārtas interesēs. Uz laiku Batorijam izdevās aizraut tautu sev līdz un tad tā radīja brīnumdarbus, pacēla Poliju mūžīgas slavas augstumos. Bet tautas cīņas spars ātri atslāba un Batorijam neizdevās redzēt savus nodomus piepildāties - Maskava nebija galīgi satricināta...

Ar Stefana Batorija nāvi Polijas tronī nomira iniciatīvas gars, trūka varenas gribas, kas modinātu tautā snaudošus spēkus. Jaunais karālis Sigismunds III nebija spējīgs pacelties līdz tiem augstumiem, kurus skāra Batorija ērgļa skats.

Batorija iesāktā Polijas uzvaru un slavas celtne palika nepabeigta un tad sabruka - tā ir otrā Stefana valdīšanas traģedija .

Stefans Batorijs mira 12.decembrī 1586.g. Viņa lielo nozīmi Polijai labi sapratis dzejnieks Kochanovskis, teicot:
"Polska vazem z Boleslawy klasc' jego bedzie."

P I E Z Ī M E S .

- 1) Pēc: A.Tračevskij. "Poļskoje Bezkorolevje"
Prof. Dr. Anatol Lewicki. "Zavys Historiji Polski"
W.Smolenski. "Dzieje Narodu Polskiego".
- 2) R.Vipper. "Ivan Groznij" 86 l.p.
- 3) Pēc: Novodvorskij. "Boŗba za ŀivoniju"
W.Smolenski
A.Lewicki.
- 4) Pēc: Forsten. "Baltijskij vopros". I.sēj.,V.nodaļa.
- 5) Solovjev. "Istorija Rossiji" VI 281 lp.
- 6) turpat
- 7) Solovjov. VI, 286 lp.
- 8) Natanson-Leski. "Epoka Stefana Batorego".
- 9) Solovjov. 305, 306 lp.
- 10) Solovjov, 308 lp.
- 11) Solovjov, 309 lp.
- 12) Natanson-Leski, 15 lp.
- 13) Natanson-Leski, 17 lp.
- 14) Novodvorskij, 46 lp.
- 15) Acta Stephani Regis Nr.27 vēstule, Nr.28 instrukcija sūt-
ņiem.
- 16) Natanson-Leski, 20 lp.

- 17) Natanson-Leski, 22 - 23. Novodvorskij, 49 - 52.
- 18) Natanson-Leski, 23 - 24.
- 19) Acta Stephani Regis LXI.
- 20) Solovjov, VI 310 lp.
- 21) Par Turaidu nevarēju noskaidrot. Prof. Vipers (Ivan Groz-
nij) raksta, ka viņa palīka pie poļiem. Novodvorskis arī
nemin viņu starp krievu iejemtajām pilīm. Bet Natansons-
Leskis raksta, ka ap 1578.g. jauno gadu poļi atjēma krie-
viem Turaidu, Siguldu u.t.t. Natansons-Leskis pamato sa-
vas ziņas uz Krišjāņa Stapfera vēstuli no Rīgas. Autors
tomēr piezīmē, ka grūti noskaidrot jautājumu par piļu pie-
derību.
- 22) Acta Stephani Regis. Radzivila vēstule 27.VIII.LXVI.
- 23) R.Vipper, 9) lp.
- 24) Natanson-Leski, 30 lp.
- 25) Novodvorskis, 45.
- 26) Archivum Jana Zamoyskiego, II Nr.217.
- 27) Solovjov, VI 313 lp.
- 28) Solovjov VI 314 lp.
- 29) Novodvorskij, 79 lp.
- 30) Novodvorskij, 38 lp.
- 31) tālāk pēc Novodvorska 68 - 73 lp.
- 32) Smolenski, 125 lp.

- 33) Pēc Natansona-Leska un Novodvorska.
- 34) Natanson-Leski, 38 lp.
"Archivum Jana Zamoyskiego II" atrodam Pacholovecka, Polockas, Sokolas, Kozjana, Sitnas, Turovlas, Krasnojes un Sušas zīmējumus.
- 35) Batorijs aizsūtīja Jānim garo vēstuli, kas atstāsta visas līdzšinējās nesaprašanās un konfliktus Batorija un cara starpā. Vēstule - Acta Stephani Regis Nr.114.
- 36) Novodvorskijs, 89 lp.
- 37) Novodvorskijs raksta, ka Jānim IV bija ap 200.000 liels karaspēks. Prof. R.Vipers ("Ivan Grozņijs") apšaubā šo skaitu, aizrādot, ka tai laikā Maskavā bija grūti salāstīt pat 50.000 lielu karaspēku.
- 38) Novodvorskijs, 116 lp.
- 39) Prof. R.Vipers arī atzīmē Jāņa IV bezspēcīgumu, bezdarbību, ticības laimei pazaudēšanu, bet pastrīpo, ka tas stāvēja sakarā ar faktisko cara plānu bojā eju.
- 40) Solovjov, VI 324 lp.
- 41) Heidenstein, 142 lp.
- 42) Novodvorskijs, 120 lp.
- 43) M. Strykowski. "Kronika".
- 44) Natanson-Leski, 61 lp.
- 45) Acta Stephanum Regi, 224.

- 46) Prof. R.Vipper, 97 lp.
- 47) turpat.
- 48) Par sarunām pie L.L. - Heidenstein, Acta St.R. 216-217.
Natanson-Leski 62 lp.
- 49) Natanson-Leski, 64 lp.
- 50) Heidensteins nemin Porchovu.
- 51) Heidenstein, 163.
- 52) Heidensteins raksta, ka Cholmu iejēma jau I.ekspedīcijā.
Natansons-Leskis dibina ziņas uz pašas Kmita relācijas un
nāk pie slēdziena, ka Cholmu iejēma tikai 2.ekspedīcijas
laikā.
- 53) Par sarunām pie Neveles Natanson-Leski, 74 lp.
- 54) Par šo saeimu lasām Acta St.R. Atstāstīju pēc Natansona-
Leska, 76 lp. u.t.
- 55) Heidenšteins nemin Neimili, bet min Tērbatu.
- 56) Novodvorskij, 216-219 lp.
- 57) Heidenšteins.
- 58) Natanson-Leski, 89.
- 59) Heidenstein, Natanson-Leski, Novodvorskij.
- 60) Pēc Novodvorskij un Natanson-Leski.
- 61) Par to Archivum Jana Zamoyskiego O III Nr.602,606,607.
- 62) Archivum J.Z. III Nr.636.
- 63) piem. Novodvorskis.

- 64) Archivum J.Z. Nr.673.
- 65) Natanson-Leski, 146.
- 66) Pēc Heidenšteina 210 lp.
- 66a) Heidenstein.
- 67) Gadebusch. "Livländische Jahrbücher" 126 pants.
- 68) Dogiel, V CLXXXIV p.308.
- 69) Prof. A.Spekke. "Ķēniņa St.B.iēnākšana Rīgā" - sakop-
jis dokumentus, kas apraksta Stefana braukšanu uz Rīgu.
- 70) Prof. A.Spekke, 13 lp.
- 71) Gadebusch, 127 pants; prof. A.Spekke, 18 lp.
- 72) Mettig, 270 lp.
- 73) Spekke, 37 lp.
- 74) Spekke, 32, 46 lpp. 46.lp. vēl lasām (rīdzinieku sūdzī-
bas tekstā: "Ir taču skaidrs, ka pilsētas lūgums apzīmē
par atkarīgiem no ķēniņa varas (tikai) archibīskapa
gruntsgabalu (ar ēkām), kas vecuma dēļ bojātas un sabru-
kušas, kā arī (tā saucamas "Kellersacker" un dažas ka-
pitula mājas. Neko nepierāda tas iztulkojums, itkā vie-
nīgi atmiņā būtu uzglabāts (to neizrakstot) ar vienu un
to pašu vieglumu visgalvenās baznīcas, tāpat kā kapitu-
la māju - šoniecīgo lietu - pieminējums. Un kaut gan
mēs to piejēmtu, mums tomēr bīskapa gruntsgabala rezer-
vēšana (ķēniņam) nevar likties ietveram katedrāles baz-

nīcas, senāk archibīskapa baznīcas likumīgo (piederību), jo šī piederība jau agrāk notikušās atsavināšanas dēļ ir izbeigusies (resp. zaudējusi likumīgo spēku): šīs baznīcas pilnīgu pārvaldīšanu atstāja Rīgas pilsētai godprātīgi piemināmais archibīskapa kungs" ...

- 75) Spekke, 33 lp.
- 76) Sk. aprīļa aktus zemāk.
- 77) Spekke, 32 lp.
- 78) Spekke, 26 lp.
- 79) Spekke, 25 lp. Batorija tiesības uz Doma baznīcu atzīmē arī pilsētas interešu aizstāvji. Rīgas administrātora Nijenšteta dienas grāmatā atrodam: ķēniņš ... nodrošināja rīdziniekiem Doma baznīcu (uz kuŗu ķēniņam šķita esam sevišķas tiesības, uz kuŗām viņš arī pastāvēja) .Spekke, 29 lp.
- 80) Spekke, 40, 41 un 42 lp.
- 81) Mettig, 270 lp.
- 82) Th.Schiemann: "Histor. Darstellungen", 111.
- 83) Pēc Th.Schiemann, 111 - Šīmaņa apgaismojums cits - naidīgs Batorijam.
- 84) Natanson-Leski, 135 lp.
- 85) Natanson-Leski, 136 lp.
- 86) turpat.
- 87) Dogiel V, 317.

- 88) Gadebusch, 263 lp.
- 89) Gadebusch, 264 lp.
- 90) Gadebusch, 161 pants.
- 91) Archivum J.Z. III, 472.
- 92) Natanson-Leski, 137.
- 93) Gadebusch, 320 lp.
- 94) Gadebusch.